A tiszta logikai igazságkoncepció néhány elvi kérdése*

M. ZSIGMOND ANNA

A Bolzano alapította tiszta logikai iskola tartalmi és módszertani problémáinak taglalásakor figyelmünket ezen irányzat fundamentális kérdésére kell irányítanunk. Ez pedig a következő: hogyan írható le a logika, azaz az igazságtan tisztán, mind az experimentális diszciplinákból, mind pedig a gondolkodás tudományaitól függetlenül, illetve azok tiszta elméleti alapjaként? A tiszta logika tárgykörét és feladatát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy benne az igazságprobléma kitüntetett helyet foglal el, hogy a rendszer alapja az igazság mibenlétének megfogalmazása.

A tiszta logikai kérdéskomplexum mindenekelőtt a természettudományos világkép, ezen belül elsősorban a matematikai fejlődés felvetette problémák talaján keletkezett. Bolzano előtt mint matematikus előtt, Leibnizhez hasonlóan, a matematika egzaktságának mint filozófiai ideálnak az eszménye lebegett. Logikáját a matematika kutatás új követelményei, új, biztosabb alapokra való helyezésének szükséglete szülte. Bizonyos értelemben Bolzanót a matematikai logika, a Boole-féle logikai algebra előfutárának kell tekintenünk. Azért csak bizonyos értelemben, mert, részben elszigeteltsége folytán, matematikai munkássága és eredményei csak akkor váltak ismertté, amikor azokat már mások is felfedezték.

Vitathatatlan érdeme azonban annak felismerése, hogy a matematika fogalmai és bizonyítási eljárásai szigorúbb logikai megalapozásra szorulnak. Kétségtelen, hogy tevékenysége termékenyítőleg hatott akkor is, ha eszméi, tehát az, hogy a matematikai analízisnek és a geometriának szigorú logikai alapokat adjanak, csaknem 100 év múlva realizálódnak Cantor, Hilbert stb. munkásságában.

A matematikai fejlődés kritikai periódusának, amely a XIX. sz. végén a matematika modern megalapozásához, a halmazelmélet létrejöttéhez vezetett, és napjaink modern matematikájának, modern algebrájának kialakulását eredményezte, éles elméjű, bátor úttörője volt Bolzano.[1] Célkitűzéséből logikusan adódott, hogy elsősorban a matematikai bizonyítások állottak érdeklődése középpontjában. E vizsgálódások során pl. megfogalmazta a modern axiomatikus módszer egyik alapvető követelményét, az axiómák függetlenségének (egymásból való levezethetetlenségének) tételét.

* A tanulmány a Pauler Ákos logikájáról készülő monográfia részlete.

[1] E. Kolman mutat rá „Bertrand Bolzano" c. (Moszkva, 1955.) monográfiájában, hogy Bolzano kísérletét két természetes szám összeadásának bizonyítására, amit pusztán logikai úton, az összeadás törvényének segítségével ad meg, követte később Grossman és Frege, amikor szisztematikusan, logikailag felépítették a természetes számok aritmetikáját.

Bolzano négykötetes logikai munkájának, a tudománytannak (Wissenschaftslehre, 1837) létrejöttében döntő tényező tehát az a felismerés, hogy az aritmetika logikai alapjainak kutatása egy új, nagy teljesítményű logika kidolgozását követeli. Ehhez azonban egy másik törekvés is járul, éspedig az, hogy a matematikai fogalmak természetére leírja a filozófiai fogalmak természetét, általában matematikai alapokra helyezze a filozófiát. Ebben teljes mértékben Leibnizet követi. Kedvenc mondásában — „A gyenge matematikus soha nem lesz erős filozófus" — kifejezésre jut az a véleménye, hogy a matematikai gondolkodásnak hatalmas jelentősége van a filozófiában.

Itt azonban egy kettősség lép fel. A filozófus filozófiai elvei, a matematikus egzakt fogalmi apparátusa ellenére is, átütő erejűek maradnak, és végül is determinálják a logikai kutatások végeredményét, a Wissenschaftslehre-t, míg a matematikai aspektus visszaszorul. Ebből a kettősségből, a matematikai megalapozású logikai szigorúság követelményéből és egy idealista filozófiai meggyőződésből ötvöződik össze az úgynevezett „tiszta logika", melynek fundamentumai a tiszta a priori igazságok tételezésén, ezek strukturális viszonyaiknak vizsgálatán nyugszanak.

Bolzano azzal, hogy az an sich tételeket a „tiszta logikában" megkonstruálta, egy iskola megalapítójává vált. Ez az iskola pedig, mind jobban eltávolodva a kiinduló pontjától, vagyis a matematika és a logika kapcsolatának vizsgálatától, létrehozott egy szisztémát, amely az a priori szférájának megteremtésével, a logikai törvényeket tisztán ideálisnak, abszolút érvényűnek, a valóságtól és a tudattól egyaránt függetlennek veszi. Ezzel azután nem a matematikai kutatások szigorúbb megalapozása, hanem a platóni ideatan logikai igazolása válik a tiszta logika primér feladatává.

A logikai elvek platónista alapra helyezése okozta, hogy a pozitív kiindulópont ellenére a bolzanói tiszta logika nem a modern matematikai logikai kutatások irányába nyert folytatást, hanem egy másik vonalon a Lotze és Pauler által konzekvensen felépített platónista logikai apriorizmusban, továbbá a XX. sz. elején jelentős irányzattá nőtt husserli logikai kutatásokban, majd pedig a fenomenológiában. Ez azonban azzal a következménnyel járt, hogy az uralkodó és befolyásos idealista logikai iskolák mellett a második helyre szorult.

A bolzanói tiszta logika keletkezésének körülményeinél még egy jelentős momentumot kell megvizsgálnunk. Mégpedig azt, hogy a logika apriorisztikus felfogása nemcsak matematikai analógiák idealista átértékeléseként jött létre, hanem céltudatos harcban a XIX. sz. logikájának egyik uralkodó irányzatával, a pszichologizmussal. A pszichologizmusban — elsősorban a fiziológia problémái és kérdésfeltevései alapján — jelentkező idealista relativizmus és az igazságfogalom szkeptikus felbomlasztása mindvégig kiváltotta a tiszta logika harcos szembefordulását a logika relativista és szubjektivista interpretációival.

Mivel azonban a két logikai irányzat ellentmondása az idealizmus talaján keletkezett, és az idealizmus pozícióinak megerősítése érdekében kívánt megoldódni; a pszichologizmus és a logicizmus harcában a régi szenzualizmus és racionalizmus szembenállása — és egyben az adott talajon való megoldhatatlansága is — elevenedik fel. E harc jegyében érthető meg a fogalomrealizmus és a nominalizmus vitájának felelevenedése is. Ugyancsak e szembenállás alapján érthetjük meg a tiszta logika Kanthoz való kritikai viszonyát is. Amíg az empiriokriticizmus a „tiszta tapasztalat" érdekében a kantizmust megtisztítja

az a prioritól, addig a tiszta logika az a priori érdekében az empirikustól tisztítja meg. Mindkettő mind a machista típusú, mind pedig a bolzanói kritika a kantizmus „jobbról" való bírálatát jelenti. A bolzanói felfogáshoz járul azután Lotzenél a spekulatív metafizika „pozitív" Hegel kritikaként való megteremtése, és végül Husserl logikai apriorizmusa, amely a logikát nemcsak a relativizmustól, az antropologizmustól és szkepticizmustól óhajtja felszabadítani — ami kétségtelenül egyik pozitív mozzanata a husserli logikának —, hanem mindenfajta materialista értelmezés lehetőségétől is.

Az itt vázolt problémák tanulmányunkban részletes kifejtésre kerülnek, ugyanis a tiszta logikai igazságkoncepcióban kerülnek elsősorban előtérbe az apriorizmus, az an sich lényegek, a fogalomrealizmus kérdései és az ezekből fakadó ismeretelméleti és módszertani problémák. E vizsgálatok során látni fogjuk, hogy a logikai síkon megjelenő problémák, kérdések és válaszok mélyén a filozófiai világnézeti harcok — a filozófiának, a világnézeteknek a kor kérdéseire adott válaszai — rejlenek. Így ebben az összefüggésben világítható meg pl. a tiszta logika harca a hegeli logika és napjainkban közvetve és közvetlenül, a marxista dialektikus logika ellen. A „tiszta logika" mai (husserli) formájának dialektikus logika-ellenessége mögött pedig az irracionalizmusnak a dialektikához való általános módszertani viszonyát kell kutatnunk.

Be kell bizonyítanunk, hogy az imperializmus korának burzsoá logikai irányzatain belül a „tiszta logikát" is jellemzik mindazok a tendenciák, amelyek az idealista filozófia fejlődésére jellemzőek. Szükségszerűen következik be a logikai színvonal süllyedése, amely elsősorban a platonizmus primitív felújításában, a tételek önkényes felállításában, bizonyítás helyett az érvényesség deklarálásában, a skolasztikus fogalomrealizmus felelevenítésében, az intuíciónak mint egyetlen logikai módszernek az alkalmazásában stb. jut kifejezésre.

A tiszta logika igazság-logika igényével kapcsolatban elöljáróban a következő kérdésre kell válaszolnunk: Mennyiben és hogyan tartozik a logika tárgykörébe az igazság problémája?

Mint minden tudomány, a logika is az igazság feltárására törekszik. Mi azonban ebből a szempontból a logika differencia specifikája?

A logika viszonya az igazság kutatásához kettős. Egyrészt mint minden tudomány, a logika is a maga szakterületén törekszik az igazság feltárására. Ez a szakterület a logika számára az emberi gondolkodás. Másrészt azonban az igazság feltárása a speciális szakterületen azoknak a törvényeknek és formáknak a feltárását jelenti, amelyek által az emberi gondolkodás az igazsághoz, pontosabban az igaz ismeretekhez általában eljut.

Ennyiben tehát minden logikáról mondhatjuk, hogy igazság-logika. Igazság-logika abban a kettős értelemben, hogy az emberi gondolkodásra, az emberi gondolkodás formájára, az emberi gondolkodás struktúrájára, az emberi gondolkodás és a valóság viszonyára vonatkozó igazságokat igyekszik megragadni, és ezáltal az igaz ismeretek elérésének feltételeit is megadja. Természetesen aszerint, hogy formális vagy dialektikus logikáról, idealista vagy materialista logikáról van-e szó, ez a megragadás más-más módon és eredménnyel történik.

Nézzük meg tehát, *hogyan*, milyen módon, eszközökkel és eredménnyel történik az igazság megragadása a tiszta logikában, amely igazság-logikának nevezi önmagát.

1. Az igazság fennállásának módja

A logika mint tudománytan Bolzanónál az igazságok összterületét felosztja a különböző tudományterületek között, az egyes tudományokban megtartva irányító és szabályozó szerepét, továbbá a különböző tudományokat összekötő hálóként funkcionál.[2]

A tudománytannak, minden egyes tudomány alapjaként, az a feladata, hogy az igazságot számunkra prezentálja és logikailag igazolja; először is arra a kérdésre kell világos választ adnia, hogy mit tekintünk az igazság lényegének, és mi módon léteznek az igazságok, amelyek azután elosztódnak az egyes tudományterületek között.

Hogyan jelenik meg az igazság fennállásának problémája a bolzanói tudománytanban? Az igazság-fogalomhoz a „Satz an sich"-en keresztül jut el. Az önmagában vett tétel jelentése, a tétel jelentéstartalma vezet el az igazsághoz. Az igaz an sich tétel a magábanvaló igazság.

Egy tétel „an sich" voltát úgy lehet elérni, hogy mind a kijelentéstől, mind az elgondolástól függetlenítjük. Bolzano az önmagában való tételen egy olyan kijelentést ért, amelyre vonatkoztatva nem kérdezzük, hogy igaz-e vagy hamis, hogy valaki szavakba foglalta-e vagy sem, hogy gondolva lett-e vagy sem.[3]

Egy önmagában való tétel megteremtéséhez úgy lehet csak eljutni, hogy többszörös absztrakciót hajtunk végre, eltekintünk attól, hogy a tétel vonatkoztatható-e a valóságra vagy sem. Azután absztrahálnunk kell a tétel kimondásától és elgondolásától is.[4]

E kettős absztrakció eredményeként előálló an sich tétellel kapcsolatban a következő kérdés tehető fel: van-e olyan tartalom, amely a tétel „tiszta" értelmének megfelel, és hogyan jön ez létre, ha nem a gondolkodás produktuma? (Erre a kérdésre, mint látni fogjuk, csak a nyílt platonizmus talaján lehet valamilyen választ adni.)

Amikor Bolzano megkísérli az emberi gondolatot a nyelvi és a gondolati kötelékektől megszabadítani, nagyfokú misztifikációt kénytelen végrehajtani. Ugyanis előállt a „Satz an sich", amely időtlenül fennáll anélkül, hogy kimondanánk vagy gondolnánk. Ez csak úgy lenne lehetséges, ha éppúgy léteznék, mint maguk az anyagi világ jelenségei, vagy mint az objektív idealizmus eszméje. Bolzano azonban azt mondja, hogy kizárólag *„a magábanvaló tételnek*, amely a gondolat vagy az ítélet tartalmát adja, nincs létezése", továbbá: „... a magukbanvaló tételeknek nem szabad meglétet (egzisztenciát vagy valóságot) tulajdonítani".[5]

Gondolatunk tartalma tehát olyan valami, ami nem bír egzisztenciával és nem is gondolat. Vagyis gondolataink tartalmát nem a valósággal és nem gondolkodásunk eredményével, természetével és törvényszerűségével kell összevetnünk. Ugyanis csak e szférák kiküszöbölése biztosítja an sich jelleget és a tételek tisztaságát.

[2] Bolzano: Wissenschaftslehre. Leipzig, 1929. I. 56. o.

[3] Uo. 77. o.

[4] Bolzano geometriai analógia segítségével vezeti be a „Satz an sich" fogalmát. Egy gondolt tétel úgy viszonylik a magábanvaló tételhez, mint egy rajzolt egyenes a geometriai egyeneshez.

[5] Bolzano: id. mű, 78. o.

Fennmarad azonban a kérdés, honnan kapja gondolatunk az an sich lényeget. Erre a kérdésre azonban a tiszta logika csak misztikus választ adhat, ahogy ezt az igazság és a megismerés viszonyának taglalásakor látni fogjuk. Ez az a pont, ahol a tiszta logikába belép egy új terminus, az an sich lényegek fennállásának jelölésére. *Az érvényesség* az a tiszta logikai fogalomkonstrukció, amely hivatva van a tételek, igazságok, képzetek stb. objektiválására és egyben függetlenítésére a megismerés folyamatától, a gondolkodástól és a nyelvi kifejezési formától, a valóságos léttől és metafizikai képződményektől. Azt lehet mondani, hogy a tiszta logikusok egy harmadik „valóságszférát" teremtenek, ez az érvényesség szférája. Ez érvényes, vagyis nem gondolt gondolat önellentmondó voltát csak elmélyíti a Wahrheit an sich és végül betetőzi az Anschauung an sich[6] bevezetése.

Az önellentmondás elmélyülése abban áll, hogy a Wahrheit an sich függetlenítése a gondoltságtól a szkepticizmus elleni harc jegyében született meg, de éppen a gondolattól való elválasztás teszi lehetővé gondolataink igaz voltának, vagyis az igaz ismeretek végső fokon szkeptikus értelmezését. Ha ugyanis az igazságot nem gondolataink segítségével érjük el, úgy semmi sem biztosítja gondolataink igazságtartalmát, és abszolút véletlen marad, hogy egy gondolat az an sich igazságot felfogja-e vagy sem.

Ezt mondja Bolzano az an sich igazságról: „*a)* minden magábanvaló igazság a magábanvaló tételeknek egyik fajtája.

b) Nincs valódi meglétük, azaz nem olyan dolgok, amelyek valamely helyen, vagy valamely időben, vagy más egyéb módon mint valami valóságosak fennállnának."[7]

Bolzano olyannyira függetleníteni óhajtja az igazságot mindenfajta elgondolhatóságtól, hogy ezt írja: „arra azonban (ti. hogy elgondolták-e őket) a magukbanvaló igazságoknál ténylegesen nem kell gondolni. Mert ezeket senki, még az isteni értelem sem tételezte. Nem azért igaz valami, mert isten így ismeri fel, hanem ellenkezőleg, isten azért ismeri így fel, mert így van."[8]

Meg kell ezek után mondani, mi az igazság, továbbá, hogy mi a fennállásmódja — anélkül, hogy a valósággal és az emberi gondolkodással vagy akár az istenséggel kapcsolatba hoznánk. Mennyit tudott tenni Bolzano e téren? Megelégedett az „an sich" lényegű logikai tárgyak tételezésével. Ez annyit jelent, hogy a tétel és az igazság azonos módon független a létezéstől, az elgondolástól és a kimondástól. Ebben ismét nem új a bolzanói problémafelállítás, az „an sich" jelleg tudatos hangsúlyozása minden aprioristánál megvan Platóntól napjainkig. Nem nehéz kimutatni a kanti Ding an sich közeli rokonságát sem a bolzanói an sich lényegekkel.

Ami Bolzanónál itt filozófia- és logikatörténeti szempontból figyelemre méltó, az ezeknek az an sich lényegeknek *logikai tárgyként* való tételezése, Ebben a törekvésben viszont a kanti Ding an sich-ben megnyilvánuló, a valóságot tételező apriorizmussal való szembekerülés jut kifejezésre. A bolzanói apriorizmusban nem a valóság, hanem a logikai tárgy kap an sich jelleget. Vagyis eltűnik a materializmusnak tett kanti engedmény. Az igazság fenn-

[6] Az Anschauung an sich-ben jelentkezik leginkább az önellentmondás. Hiszen a szemlélet természetéből adódik, hogy sem a szemlélőtől, sem a szemlélt tárgytól nem lehet absztrahálni. A szemlélet individuális jellege következtében a teljes képtelenséghez vezet annak tartalmát an sich jellegűnek feltételezni.

[7] Bolzano: id. mű, 112. o.

[8] Uo. 115. o.

állásának és struktúrájának levezetése az an sich lényegekből az, ami új és jelentős a logikai idealizmus, vagy másképpen úgy is mondhatnánk, logikai objektivizmus új megjelenési formájának megteremtésében.

Bolzano azonban még nem tud kritériumot adni az igaz tételre, vagyis arra, hogy mi módon különbözik egymástól a Satz an sich és a Wahrheit an sich — ebből az következik, hogy az igazak és a hamisak azonos módon állanak fenn. Mindkét esetben igaz, hogy nincs reális létük, függetlenek attól, hogy gondolják-e őket, ugyanakkor fennállásuk időtlen. Nem azonosak sem kifejezésükkel, sem a tárgyakkal, amelyekre vonatkoznak. Az igaz és a hamis logikai tárgy közös tulajdonsága, hogy mindegyik azonos módon áll fenn, mindegyiknek van egy jelentéstartalma, amely időtlen, azaz an sich jellegű. Következésképpen Bolzanónál a hamis és az igaz tételek (an sich értelemben véve) tulajdonságai összefolynak, ezért ad abszurdumig víve a kérdést, a hamis is lehet igaz, és megfordítva.[9]

Mi tehát az, amit Bolzano a tiszta logika igazságkoncepciójából kidolgozott? A kérdésre abban az alapvető momentumban találjuk meg a választ, hogy bár az igazságlogika problematikája sem elvileg, sem metodikailag, sem terminológiailag nem egészen kidolgozott, mégis az alapkérdést az igazság kérdésében világosan megfogalmazta abban, hogy *az igazságok fennállásmódját a létezéstől a legvilágosabban elhatárolja.* Kétségtelen, hogy a magánvaló igazság kérdésében a fennállásmód a leglényegesebb a tiszta logika számára. Bolzano — bár még homályosan — de már hangsúlyozza, hogy az igazságok fennállásmódja az érvényesség. A határozatlanság abból adódik, hogy az érvényes a létezéstől vagy elgondoltságtól való megkülönböztetésre van bevezetve, és így nemcsak az igazságot, hanem a tételt általában is megilleti an sich értelemben véve.

Az érvényesség-probléma középpontba állítása és precíz tiszta logikai megfogalmazása Lotzenak köszönhető.

Lotze is azt mondja, a reális dolgok léteznek, a reális folyamatok történnek, a tételek azonban érvényesek. A Bolzanónál nyitvamaradt problémát — mi módon vannak (állanak fenn) az igaz tételek (az igazságok) — Lotze tiszta logikai szempontból az érvényesség fogalmának egyértelműbb értelmezésével mindenesetre megoldja azáltal hogy az érvényességet csak az igaz tételnek ítéli oda: „valójában igaznak azt a tételt nevezzük, amely *érvényes*, ellentétben azzal, melynek érvényessége még kérdéses".[10]

Azt a problémát, hogy érvényességük csak az igaz ítéleteknek van, Lotze a platóni ideatan felelevenítésével oldja meg az érvényes igazság és a platóni idea azonosításával. Ezt írja: „Platón sem akart mást tanítani, mint amit a fentiekben kifejtettünk: az igazságok érvényét függetlenül attól, hogy megnyilvánulnak-e a külvilág bármely tárgyában, ... az eszmék örökké önmagukkal azonos jelentését, mely eszmék mindig ugyanazok, akár léteznek olyan dolgok, amelyek a belőlük való részesedés folytán őket a külvilágban megjelenítik, függetlenül attól, hogy vannak-e szellemek, melyek őket elgondolva ... a lelkiállapot valóságává változtatják.[11]

[9] Az „an sich" lényegek tana arra hivatott, hogy a gondolkodást kivezesse a szubjektivizmusból, de éppen mert nem kritériuma a valóságra való vonatkoztatás, még mélyebb szubjektivizmust eredményez. Ebben a vonatkozásban nem értünk egyet E. Kolman azon értékelésével, hogy Bolzano cikk-cakkban közeledik a materializmushoz. (E. Kolman: id. mű, 101. o.)

[10] Lotze: Logik. Leipzig. 1912. 511. o.

[11] Uo. 513. o.

Így a szigorú elhatárolódás a tudati tevékenységtől és a létezéstől határozott irányba folytatódik, a platóni ideatan irányában: „Amikor tehát . . . biztosítottuk az eszmék önálló érvényességét, akkor ezzel egyben elégségesen elébevágtunk annak, hogy ezt az érvényességet ne cseréljék fel a lét valóságával."[12]

Tehát az igazság érvényességében való fennállása egyszerűen nem más, mint a platóni eszmetan újra megjelenése, mégpedig oly módon, mintha most nem pusztán a világ ősképe volna, hanem minden logika lényege is. *Az ideális szférát* a logikával azonosítva, a reális dolgok, a valóság ősképének a logika tekinthető, ezért szükségszerű nála – szigorú platonizmusának követelménye –, hogy a logikai tárgyak köre leszűküljön. *Érvényes csak az a tétel vagy fogalom lehet, amely igaz.* Az igazság és az érvényesség fogalma fedi egymást. Így küszöbölte ki Lotze a határozatlanságot, kiküszöbölte azt a bolzanói szempontot, amely a lehetetlen, önellentmondó tételeknek is objektív érvényt tulajdonít. Lotzenál az ideális szférát alkotó igaz tételjelentéseknek objektíveknek kell lenniök. (Szerinte az igazi objektivitás csak ezeket illeti meg, mert ezek változatlanok és időtlenek.)

Az igaz: a logikailag szükségszerű és adott. Formális meghatározottsága mellett az igaz tartalmi jegyei Lotzenál nem ontológiai, hanem etikai természetűek. Ebben is mestere, Platón nyomdokain halad, és a legfőbb jó eszméjéből vezeti le a kategóriákat: az értékek világa a kulcsa a formák világának, „így ‚a lehető szükségszerűség birodalmával', az érvényes világával szemben áll ‚a szabad valóság birodalma', szabadon, mert ‚az alapok formális meghatározottságának köszönheti létének lehetőségét és meghatározottságát és a szubsztancia megjelenését, de önmagának köszönheti a valóságot'."[13]

Az etikai szempontokat teleológiai szempontokkal egészíti ki, amikor kijelenti, *hogy csak az lehet igaz, ami a logikailag szükségszerű adotton túl, saját maga akarata szerint kell, hogy legyen.*

Ebben a megfogalmazásban a tiszta logikus Lotze az igazságfogalmat a metafizikai és az etikai problémák körébe vonja. Ezzel viszont a bolzanói intenciókat, a logikai tárgyak metafizikától való függetlenségét, vagyis a teljes an sich lényegűséget adta fel. Erre azért került sor, mert nem sikerült neki sem — mint ahogy Bolzanonak sem — a tiszta logikán belül az igazságfogalom immanens kibontása, levezetése. Azzal, hogy csak az igazságot, csak az igaz jelentést kötötte össze az érvényességgel, csak kitolta a problémát, illetve egy tartalomnélküli fogalmat, az igazságot egy másikkal, az érvényességgel helyettesített. Elérte őt is a vallásos idealista spekulatív circulus vitiosusa. Nem tudja a valóságot önmagából megmagyarázni, *kell lennie* valaminek, ami örök, időtlen és változatlan, a való világ előtti . . . Azt mondja Lotze: „. . . a *reális* világnak alapja az *általános szubsztancia*, szükségképp egyúttal az *ideális* világnak is alapja, *általános eszme*". Ez Isten.[14] Így vezetett az igazság—érvényesség összekapcsolása Lotzenál egyértelműen a kereszténynyplatonizmus újrafelvételéhez, amelyhez keresett egy elfogadható, „tudományos igényű" filozófiai fogalmat, és azt mondja: „az igazság az, ami érvényes".

Az igazság fennállásának ez a szigorú platonizmuson alapuló megoldása a legkonzekvensebb tiszta logikai megoldás.

[12] Uo. 516. o.
[13] Uo. Bevezetés, XXXIII. o. Idézi G. Misch.
[14] Lotze: Grundzüge der Logik. 129. o.

Ehhez csatlakozik Pauler. Miután kijelentette, hogy az igazság sajátos fennállási módja az érvényesség, álláspontját így indokolja:

„Az igazság fogalmát egy végső adottságra: az *érvényesség* fogalmára kell visszavezetnünk. Ez utóbbit már nem lehet definiálni, vagyis más, tőle különböző fogalmakra visszavezetni, mert hiszen minden ilyen definíció, illetőleg visszavezetés *érvényes* akar lenni, mert érvényességre igényt tartó fogalmakkal s tételekkel operál, s így már szükségképpen *felteszi* az érvényesség fogalmát."[15]

Arra a kérdésre, hogy miért *kell* az igazság fogalmát erre a végső adottságra, az érvényességre visszavezetni, hogy miért az érvényességben kell meghatározni az igazság fennállását, ez a pauleri válasz: „Az érvényesség tehát *időtlen permanenciát* jelent, s igaz az a tartalom, melynek fennállása ily érvényességgel bír."[16]

Nyilvánvaló, hogy a tiszta logikának az a törekvése, hogy az igazság fennállásmódját az érvényességben határozza meg, nem más, mint törekvés arra, hogy az igazságot a létezéstől és a megismeréstől függetlenítse egyrészről, másrészről pedig az érvényesség fogalom bevezetésével az igazság és az idea azonos voltát, azonos módon való fennállását elfogadtassa. *A tiszta logikai érvényességfogalom a platóni eszme modern interpretációja.*

Az érvényességproblémához, mely a tiszta logikában végül is a maga platonizált formájában dolgozódott ki, szükséges néhány megjegyzést tennünk a modern logika vonatkozásában is.

Az érvényesség követelménye Arisztotelész szillogisztikájában lép fel először tudatosan. A következtetés érvényessége annak a formai követelménynek a betartását jelenti, amely az ítéletek tartalmától függetlenül logikai szerkezetük alapján szükségszerű konklúzióhoz vezet. Arisztotelész a szillogizmus formai törvényszerűségeinek felfedezésével, a formai ismérvek szabatos, zárt, matematikai szempontból is kifogásolhatatlan leírásával egy deduktív logikai rendszer tökéletes leírását adja.

E rendszerben az érvényesség a következtetés, tehát egy logikai eljárás sajátossága. Érvényes a következtetés, ha adott premisszák — mindegy hogy igazak-e vagy tévesek — meghatározott konklúziót vonnak maguk után. Ha pedig a premisszák, melyekből adott esetben szükségszerűen a konklúzió következik, igazak is, ez az érvényes következtetési forma a tudományos bizonyításnak, tehát az igaz tételek bizonyításának igen hathatós eszköze lehet.[17]

Arisztotelész azt fedezte fel, hogy a következtetések érvényességének a bennük szereplő ítéletek tartalmától és igazságától független formai ismérvei *is* vannak. E felfedezés nagy horderejű a formális logika fejlődése szempontjából, és alapja a mai szimbolikus logikának.

Már Arisztotelész számára is teljesen világos volt azonban, hogy az érvényes következtetés önmagában nem dönthető el, illetve a formai jegy önmagán nem vizsgálható, nem dolgozható ki. Kombinatórikus módszerrel nagyon sok igaz tételt kellett kipróbálnia, és *igaz premisszák esetében a mindig igaz konklúzió* levonása után lehetett a formai tulajdonságokat, a következtetés érvényességét megállapítani. Ha Arisztotelész csupa abszurd állítással kísérletezett

[15] Pauler: Logika. 11. o.

[16] Uo. 7. o.

[17] Lásd a kérdésről Szalai Sándor bevezetését Arisztoteles „Organon" (Akadémiai Kiadó, 1961.) c. munkájában, XL—LXI. o.

volna, az érvényes következtetési mód leírásához nem juthatott volna el. Szillogizmus nem valószínű, hogy létrejött volna akkor, ha pl. olyen premisszákkal kísérletezett volna, mint „Minden madár énekel, a görögök madarak, tehát a görögök énekelnek". A *Barbara* néven ismert arisztotelészi szillogizmus érvényességét, melyet így fogalmaz: „... ha *A* minden *B*-nek és *B* minden *C*-nek állítmánya, akkor szükségszerűen következik, hogy *A* minden *C*-nek állítmánya",[18] több ellenpélda felsorolásával igazolja. Arisztotelésznél teljesen tudatosan kifejezésre jut: az érvényes szillogizmust arról lehet felismerni, hogy ha a premisszái igazak, akkor a konklúzió is szükségszerűen igaz lesz.

A következtetés érvényessége eldöntésének problémája a modern logikában központi jelentőségű. A kijelentéskalkulusban a következtetés érvényességének eldöntése az igazságérték-tábla segítségével történik: minden olyan esetben, ahol a premisszák és a konklúzió logikai értéke egyaránt igaz, a következtetés érvényes. Vagy másképpen: érvényes következtetés esetében, adott következtetési formában végzett következtetési műveleteknél, ha minden komponens igaz, a konklúzió is igaz. Tehát a matematikai logika absztrakciós fokán sem lehet az érvényességet csak formai követelményként, tartalmi jegyek nélkül definiálni. Igaz tartalmakra volt szükség ahhoz, hogy formai szabályokat vonjunk le belőlük. A formai ismérvek azért tudják biztosítani az igazságot, mert olyan ítéletek formai szerkezetét és olyan eljárások formai leírását adják, melyeknek igazságtartalma a valóság szerkezetének felel meg.

A tiszta logikai értelemben vett érvényes azonban nem következtetések (gondolkodási eljárások) logikai szerkezetére vonatkozik, hanem an sich értelemben vett tételek, igazságok szubzisztenciáját jelenti. Tehát az arisztotelészi logikának egy óriási tudományos felfedezését — a formai ismérvek jelentőségét a következtetési eljárásokban — hiposztazálják és a valóságtól, a megismeréstől és a nyelvi formától független an sich lényegek fennállásmódjaként értelmezik, vagyis Arisztotelésztől Platónhoz jutnak vissza.

2. Az érvényességében fennálló igazság kritériuma

Amikor azt kérdeztük, hogy a tiszta logika számára hogyan, mi módon létezik az igazság, milyen kritériumoknak kell eleget tenni ahhoz, hogy egy tételt igaznak tekintsünk, úgy találtuk, hogy az igazság fennállásmódját, *az igaz tétel kritériumát a tiszta logikusok az érvényességben látják.*

Fel kell tennünk ezek után a következő kérdést: *Mi az érvényesség kritériuma?*

Az igazságok, minden tiszta logikus szerint, szemben a valósággal, *objektív érvénnyel* állanak fenn. Így tehát az igazság lényegének megragadását az érvényességtől kell várnunk. Annyit már tudunk, hogy „az igazság tiszta logikai értelemben, *tehát mint érvényesség*, a mindenséget átfogó mozzanat".[19] Ebben a megfogalmazásban viszont az érvényesség és az igazság mint azonos fogalmak veendők. Amikor tehát Pauler, Lotze nyomán, azt mondja, hogy *az igazság kritériuma az érvényesség, akkor ugyanazt ugyanazzal határozza meg.*

A kérdés az, hogy ez a tautológia kiküszöbölhető-e? Lehetséges-e a tiszta logika keretein belül olyan igazságkritériumot találni, amely a körbenforgást kiküszöbölné.

[18] Arisztoteles: Organon. Id. kiad. 208. o.
[19] Pauler: id. mű, 20. o.

Vizsgáljuk meg, melyek azok a lehetséges igazságkritériumok, amelyekkel szemben a tiszta logikának állást kell foglalnia.

Lehet-e a valóság? A kérdésre adandó választ eleve meghatározza a tiszta logikának az érvényesség és a létezés párhuzamáról vallott felfogása. (A kérdést a 4. pontban fejtjük ki részletesen.) E koncepcióban világosan és határozottan kifejezésre jut a visszatükrözéselmélet elleni harc. Éppen „az igazság érvényességében való fennállása" az a meghatározás (helyesebb lenne meghatározottságot mondani), amely hivatva van arra, hogy minden olyan kérdésfeltevést kiküszöböljön, amely az igazságot a valóság visszatükrözéseként fogja fel.

Sőt, Pauler, a valóságtól való elszakadásban és a visszatükrözés-koncepció elutasításában, odáig megy, hogy kijelenti: „. . . az igazság a maga objektív fennállásában valóban *magába foglalja* a tárgyat — különben nem képviselhetne épp érvényességet . . . Az a körülmény, hogy az igazság, mint tiszta logikai mozzanat, igenis magában foglalja a tárgyat — tehát a *létező* tárgyat is — magyarázza meg,[21] hogy minden tárgy *alá van vetve a logika principiumainak* . . . "[20]

Nem is kellett volna így feltennünk a kérdést, hiszen a tiszta logika lényegéből adódik, egyik döntő alapelve éppen az, hogy a valóság, a valóságra való vonatkozás eleve ki van zárva a logikai vizsgálódások köréből. A tiszta logika számára a logikai tárgy tisztán veendő, nincs kapcsolatban a valósággal, következésképpen a valóság nem lehet az igazság kritériuma.

Lehetne az igazság kritériuma a tudomány, vagy ahogy a tiszta logikusok szeretik mondani, a tudományok rendszere. De ez is elesik, mert éppen a tiszta logika tartja magát hivatva arra, hogy minden elméleti tudomány elméleti alapvetését, végső előfeltevéseit előírja. Husserl deduktív rendszere pontosan megszabja, vagy Bolzano Wissenschaftslehre-je pontosan előírja, hogy milyen a priori általánosságokból építhető fel az ellentmondásmentes tudomány és rendszer. A tudományok tehát alá vannak rendelve a tiszta logikai értelemben vett principiumnak, ezért e principium objektív érvényének kritériumai nem lehetnek.

Lehet-e az igazság kritériuma az emberi gondolkodás? Eldönthető-e egy tétel igaz volta az ember gondolkodásban magában? Ez már bonyolultabb kérdés. A tiszta logikának egyértelműen nemet kell mondania erre a kérdésre, hiszen egyik alapvető tétele, hogy az igazság független az elgondolhatóságtól. Az igazságnak éppen azáltal óhajtanak objektív érvényt biztosítani, szemben a pszichológizmussal, hogy az emberi szubjektumtól függetlenítik. Ezen a ponton azonban előtérbe kerül a tiszta logika egyes képviselőinél, különösen Husserlnél, az újkantizmus ismeretelméleti meggyőződése: a tételek igazolhatóságának és igazságának problémája végső fokon az énben dönthető el. Ez az „én" azonban nem azonos az emberi gondolkodással. (A szubjektív én abszolút tételezésére a későbbiekben kitérünk.) Így erre a kérdésre is egyértelművé válik tehát a válasz: a tiszta logika elméleti megalapozása kizárja, hogy az igazság kritériumát a gondolkodásban keressük.

A fenti vizsgálódások eredményeképpen megállapíthatjuk, hogy a tiszta logikai igazság-érvényesség kritériuma sem a valóságban, sem a tudományokban, sem az emberi gondolkodásban általában nem kereshető.

[20] Uo.

Ez viszont azt jelenti, hogy hiába kerestük tehát a tiszta logikai igazságtan logikai eszközökkel való kifejtését. Hiába igyekeztünk kritériumokat, bizonyítékokat találni az igazság igazságvoltáról, ez meddő kísérletnek bizonyult.

Egyetlen terület marad, ahol ezt a kritériumot keresni lehet, éspedig az eszmei szféra, ahogy ezt Bolzano „Wahrheit an sich"-je már eleve kifejezi. Mivel a tiszta logikai értelemben vett igaz *csak itt*, az idea szférájában dönthető el, a tiszta logika számára csak az az egyetlen megoldás létezik, hogy az igazságot az érvényességgel magyarázza.

Mivel az érvényesség az igazsággal tulajdonképpen azonos fogalom, ezért a tiszta logikai igazság-érvényesség viszonyt így lehet értelemszerűen összegezni:

1. „Az igazság fennállása érvényességében van", ez azt jelenti: *az igazság fennállása igazságában van.*

2. „Az igazság kritériuma az érvényesség", azt jelenti: *az igazság kritériuma az igazság*

Következésképpen a tiszta logika számára nincs olyan elfogadható igazságkritérium, amely a körbenforgást kiküszöbölné.

Semmiképpen sem tarthatjuk tehát véletlennek, esetlegesen előforduló logikai hibának ezt a tautológiát. Ellenkezőleg, az adott meghatározásokban látjuk a tiszta logikai iskola legdöntőbb tételét, mondhatnánk azt is, ebben a kijelentésben — mint cseppben a tenger — sűrítve benne van a tiszta logika lényege.

3. Az érvényesség és az igazság objektív jellege

Amikor az igazság fennállását a tiszta logikusok az érvényességében határozták meg, akkor ezzel az igazság *objektivitását*[21] és korlátlan, vagyis *abszolút jellegét* óhajtották biztosítani.

Vizsgálódásainknak tehát most a tiszta logikai igazságfogalom objektív és abszolút jellegére kell kiterjednie.

Ennek a vizsgálatnak kapcsán elengedhetetlenül szükséges, hogy összehasonlítást tegyünk az objektív és az abszolút igazság tiszta logikai és marxista dialektikus logikai értelmezése között.

Mindenekelőtt rá kell mutatnunk, hogy a tiszta logika az objektivitás és az abszolút jelleg hangsúlyozásával, bizonyos vonatkozásban tartalmaz pozitív mozzanatot.

A tiszta logikai igazságtan két alapvető állítása, hogy ti. az igazságnak objektív érvénye van, és hogy az igazságnak abszolút érvénye van, kétfelé való elhatárolódást akar szolgálni.

Egyrészt védekezés a logikában eluralkodó pszichologizmus ellen.[22] E célt kívánja szolgálni az igazság fennállásának önmagában vettségéről szóló tan. Az „an sich" lényegűség keserves bizonyítási kísérletei ugyan kudarcba fulladtak-e téren, az „igazság ‚an sich'" természetének hangsúlyozása a

[21] Bolzano mondja: „A magábanvaló igazság, melyet én némelykor, a változatosság miatt, az objektív igazság kifejezéssel cserélek fel." (Wissenschaftslehre. Id. Kiad. 111. o.)

[22] A kérdést részletesen a monográfiának a tiszta logika történeti kialakulásáról szóló fejezetében fejtjük ki.

pszichologista logika teljesen subjektivisztikus magatartásával szemben azonban mégis pozitív mozzanat, mert a logikai kategóriák objektív jellegét tételezi.

A másik elhatárolódás védekezés a teljes relativizmus ellen, és az igazság abszolút érvényűségét állítja, ezzel is a logika tudományigényét akarja védeni. Ennyiben az abszolút jelleg hangsúlyozása is pozitív mozzanat.

Itt kell elmondanunk, hogy az *érvényesség-fogalom* — annak ellenére, hogy az objektivitást hangsúlyozza —, ahogyan szembeszegül a pszichologizmussal, csak korlátolt módon pozitív mozzanat. A platóni eszme logikai igazsággá való előléptetése és logikai struktúrába való szorítása ugyanis, végső fokon, éppoly szubjektívizmust eredményez, mint a pszichologista logika. A különbség pusztán annyi, hogy az egyik esetben a logikai természetének felfogásából adódik a teljes relativizmus és szubjektivizmus, a másik esetben pedig az igazság platónista értelmezése vezet a logikai felépítés önkényéhez.

Ugyanakkor, amikor elismerjük a tiszta logikai igazságfogalom korlátoltan pozitív jellegét, el kell ismernünk vele szemben a pszichologizmus relatív jogosultságát, a gondolkodásfolyamat leírásának részeredményei tekintetében. Idézzük Sigwart kritikáját ama husserli koncepcióról, hogy egy ítélet igazsága független attól, hogy bárki is gondolta volna: „Igaz vagy hamis, a szó eredeti értelmében, mindig csak egy állítás, egy vélemény lehet; egy vélemény, egy állítás azonban szükségszerűen feltételez egy gondolkodó szubjektumot, aki ezt a véleményt tanúsítja, és ezt az állítást kimondja. A ‚tételek' önálló lényegiségekként való hiposztazálása mitológia."[23]

A logikai apriorizmus antipszichologizmusában *fonákként* jelentkezik mind a pszichologizmus szubjektivizmusa, mind pedig relativizmus. Ennek oka abban van, hogy az objektív idealizmus úgy akarja az ismeretek objektív érvényét biztosítani, hogy eszmei tartalmukat elválasztja a szubjektum megismerő tevékenységétől és megismerés előttivé hiposztazálja. Husserl elismeri az általánost, de nem ismeri el az általánosítást, ebből adódik az ismeretek igazságának véletlenszerűsége.

A pszichologizmus és antipszichologizmus *hamis alternatívája* abban áll, hogy az ismeretek tartalma vagy csak objektív, és akkor kizárólag a szubjektum megismerő tevékenységén kívül kell valamilyen módon léteznie, vagy pedig kizárólag a szubjektum megismerő tevékenységének eredménye, és akkor csak szubjektív. Sz. J. Rubinstein „Lét és tudat" c. munkájában mélyértelműen mutat rá a megoldásra: „a megoldás nyitja az, hogy a gondolat egyidejűleg a *gondolkodás terméke*, a gondolkodási folyamat rezultatív kifejeződése és *a gondolkodás tárgya visszatükrözött létezésének formája* is. Ez a két tétel egyetlen egységgé forr össze, mivel magát a gondolkodás folyamatát a tárgy határozza meg, amely a folyamatban a gondolat alakjában nyilvánul meg. A gondolkodás közvetíti a gondolatnak a tárgytól való függését, s magát a gondolkodást is a tárgy determinálja. Ennek folytán a megismerési folyamatban a létnek mint a gondolat tárgyának ‚logikája' átmegy a gondolkodás struktúrájába. Az embernél a gondolkodás egyéni fejlődése során, annak arányában alakul ki, ahogyan végbemegy ez az átmenet."[24]

Nagyon figyelemre méltó Palágyi kritikája a tiszta logikai an sich lényegek ismerettartalmáról. Palágyi rámutat, hogy az igazság elismerése lehetet-

[23] Sigwart: Logik. Tübingen, 1911. 24. o.

[24] Sz. L. Rubinstein: Lét és tudat. (Gondolat, 1962.) 56. o. A pszichologista koncepció tarthatatlanságáról lásd még részletesen az 57—58. oldalt is.

lenség lenne, ha a valóságos gondolati aktus (a pszichológia területe, a tiszta logikusok szerint) és az igazság magában való megragadása (a tiszta logika területe) kétféle törvénynek lenne alávetve. Az ilyen kétféle törvény szerint működő filozófiai koncepció pedig mindenféle pszichológizmusnál rosszabb lenne. Ezt írja: „Ha *végül belát*juk, hogy az eszmei törvények csupán a magában való igazságok számára törvények és nem törvények a tények számára, úgy beláthatjuk, hogy gondolkodásunk teljesen ki van szolgáltatva a reális törvényeknek, úgy hogy valóságos csoda lesz, ha egyáltalán eljutunk egy gondolati tartalomhoz."[25] Továbbá:

„Igy hát meggyőződhettünk arról, hogy a 'magában való igazság' bolzanói fogalma, valamint az igazságnak következetesen végigvitt leibnizi kettéosztása teljes szkepticizmushoz vezetnek."[26]

A tiszta logikai igazságfogalom objektív és abszolút jellegének előbb leírt, a pszichológizmussal szemben ellentmondásosan pozitív mozzanatai után vizsgáljuk meg, miben áll ezen igazságfogalom objektivitása és abszolút volta, és vessük össze a marxista logikai igazságfogalom objektivitásával.

Kezdjük ama állítással, hogy az igazság fennállása — érvényességében van. E tétel — mint már kifejtettük — azt jelenti, hogy az igazság, azonosulva az ideával, mindentől függetlenül van, objektív.

A marxista filozófia igazságfogalmával való összehasonlításnál helyes Lenin kérdésfeltevéséből kiindulni: „Van-e objektív igazság, vagyis lehet-e az emberi képzetekben olyan tartalom, amely nem függ a szubjektumtól, nem függ sem az embertől, sem az emberiségtől?"[27] A kérdésfeltevés tudományos volta sem kétséges, de Lenin az igenlő választ egybehangzóan a különböző tudományokkal, különösen a természettudományokkal nagyon határozott vonatkozásban adja meg. „A természettudomány nem tűr semmi kétséget sem a tekintetben, hogy a Föld az emberiség előtt létezett s hogy ez az állítása: igazság. A materialista ismeretelmélettel ez teljesen összeegyeztethető: a visszatükrözöttnek a visszatükrözőktől független létezése (a külső világnak a tudattól való függetlensége) a materializmus alapvető kiinduló tétele. A természettudománynak az az állítása, hogy a Föld az emberiség előtt létezett, objektív igazság."[28]

Első megközelítésben azt mondhatjuk, hogy a tiszta logikai igazságtan objektivitásigénye ott és abban különbözik a marxista értelemben vett objektív igazságtól, hogy a tiszta logikában az igazság objektivitása éppen a valóságtól és a gondolkodástól való függetlenséget jelenti, illetve az *igazság-valóság viszony problémájának megszüntetését jelenti.* Az érvényességében fennálló igazság nemcsak egyenértékű, hanem magasabb rendű szféra a léttel szemben. Az objektivitás alapja nem a valóság, ennek következtében az igazság nem a tudományos megismerés eredménye, nem a valóság visszatükrözése. A tiszta logikus számára nem is létezik egy olyan kérdésfeltevés, hogy „lehet-e az emberi képzetekben olyan tartalom, amely nem függ sem az embertől, sem az emberiségtől".

A tiszta logikus számára ez az objektív tartalom egyrészt nem az emberi képzetekben és nem a gondolatban van, hanem azonkívül, *eleve van ;* ahhoz,

[25] M. Palágyi: Der Streit der Psychologisten und Formalisten in der modernen Logik. Leipzig, 1902.
[26] Uo.
[27] Lenin: Materializmus és empiriokriticizmus. Szikra, 1949. 115. o.
[28] Uo. 116—117. o.

hogy gondolataink, képzeteink lehessenek, fel kell tennünk létezését. Másrészt pedig az objektív tartalmat nem a valósággal való egyezés biztosítja, hanem az eszme (platóni értelemben), melynek abszolút érvényű fennállása minden logikai (!) megismerés feltétele. Egészen pontosan: az igazság egyenlő az érvényességgel, ez az ideavilág létét fejezi ki, ezért tehát minden tapasztalás, minden megismerés erre az a priori módon fennálló, az ideával azonosuló igazságra épül.

Az igazság a tiszta logikus szerint nem azért objektív, mert a szubjektumtól független tartalma van, hanem azért, mert idea, az idea pedig természete szerint „an sich" értelemben veendő, abszolút és örök; ebből viszont, végső fokon, szubjektivizmus adódik, amely ellen a tiszta logika éles harcot vívott.

A marxista igazságfogalom objektivitását, az objektív idealizmus torzításaival ellentétben, egyrészt az biztosítja, hogy pontosan meghatározza az objektív valóság fogalmát; másrészt viszont az, hogy a szubjektivizmussal és az agnoszticizmussal ellentétben, e meghatározás alapján kimutatja: a megismerésben az objektív és a szubjektív dialektikus egységet alkot. Vagyis egyaránt szembe tud fordulni mind a pszichologizmussal, mind pedig a logikai apriorizmussal.

Az a hasonlóság tehát, hogy a marxista dialektikus logika elismeri az objektív igazság létét és a tiszta logika alapvető kiindulópontja is az igazság objektív voltának védelme — pusztán szavak hasonlósága, tartalmi lényegi hasonlóságról nem beszélhetünk.

Az igazság fennállásáról szóló tiszta logikai elképzelések eddigi taglalása azt mutatja: nem lehet az igazságnak objektív érvényt odaítélni anélkül, hogy magát az objektivitást, vagyis az objektív külvilágot ne vegyük figyelembe, illetve ne definiálnánk a természettudományokkal és általában a tudományokkal egybehangzóan.

Az igazság fennállásáról szóló tiszta logikai tan mindvégig magán hurcolja azon tautológiából fakadó önellentmondást, hogy az igazságot érvényességében határozza meg. Ebből következik azután, hogy az igazság objektivitásának tételezése végeredményben szubjektivisztikus, és *bizonyítása a tiszta logikában megoldhatatlan.*

Ezen állításnak alátámasztására Lotze megfogalmazását idézzük: „... hogy az *igaz* és a *nem-igaz* között különbséget tehessünk, kell, hogy bennünk *feltétlen érvényű*, általános mérték legyen annak megítélésére, mely képzetkapcsolatok helyesek vagy helytelenek".[29]

Továbbá: „Szükséges hinnünk, hogy a világban nemcsak általános törvények uralkodnak ...; hanem ... a *tények rendjében* is működik egy *elv*, azaz éppen egy eszme, amely előre meghatározza az egész rendezett végeredményt, az ésszerű jelenségek egész rendszerét, melyek eme tények *által* a törvények értelmében megvalósulnak."[30]

Ezek a kifejezések, hogy „kell hogy bennünk föltétlen érvényű általános mérték legyen ...", továbbá „szükséges hinnünk ..." mutatják a tiszta logikai igazságérvényesség szubjektivizmusát.

Mit tud az igazság objektív voltának bizonyítására Pauler felhozni?

Bizonyítani ő sem tud. Ehelyett a pszichologizmus bizonyos abszurd állításaival szemben nyomatékosan kijelenti, hogy ezek nem helytállók. Íme két részlet, amely mutatja, hogy mennyire tisztázatlan marad a probléma.

[29] H. Lotze: Grundzüge der Logik. Id. kiad. 7. o.
[30] Uo. 63. o.

(A megismerési élmény) „minden ízében tárgyias jellegű, intenció, azaz a tárgyra való irányozottságot jelent. Tehát *nem azért* tartunk valamit igaznak, mert gondolkodásunk szubjektív természete erre rákényszerít, de mert *úgy ismerjük fel*, hogy állításunk objektív érvényű."[31] „Az igazság fennállása tehát semmiképpen sem azonosítható az igazság gondoltságával: az mindennemű pszichológiai mozzanattól, mindennemű megismertségtől független permanenciát jelent. Ezt más szóval úgy is kifejezhetjük, *hogy lehetnek nem megismert s így nem gondolt igazságok is.*"[32]

Láthatjuk, hogy a tiszta logika újra meg újra saját bűvös körének kerületét járja be. Ahhoz, hogy saját állításait igazolja, szembeállítja egy abszurdabb állítással. Könnyű belátni, hogy tudományos igénnyel nem léphet fel, illetve elfogadhatatlan az olyan állítás, amely szerint gondolkodásunk szubjektív természete kényszerít az igaznak tartásra; nem nehéz olyan felfogással sem szembeszállni, hogy az igazság fennállása *azonosítható* a gondoltsággal (bár a szembeszállás és a tarthatatlanság kimutatása valóban érdem, jelen esetben a tiszta logika érdeme).

Az érvényességében fennálló igazság objektív voltáról, ugyanazt kellene elmondanunk, amit korábban megállapítottunk az igazság-érvényesség viszonyáról. Ugyanazzal a tautológikus bizonyítási móddal találjuk szemben magunkat: „Az igazság tiszta logikai értelemben véve érvényes, mert igaz, igaz pedig, mert érvényes; objektív, mert érvényességében áll fenn, és azért áll fenn érvényességében, mert objektív."

Az objektív igazságról szóló ismeretelméleti — vagy erre épülve — logikai fejtegetésnek csak *egyetlen* esetben lehet tudományos értéke és haszna: ha az objektív tartalom a valóság, nem pedig egy önkényesen konstruált szféra. Továbbá: az igazság objektív érvényéről szóló tant nem lehet felállítani annak tisztázása nélkül, hogy a megismerésnek milyen szerepe van az igazság feltárásában. Vagyis nem lehet következetesen kifejteni az objektív igazság elméletét, ha nem állunk a materialista visszatükrözési elmélet talaján, és fordítva: nem lehet következetesen kifejteni a visszatükrözési elméletet, ha nem fogadjuk el materialista módon az objektív igazság elméletét.

A megismerés és a valóság ignorálása az igazság fennállásáról szóló tételek esetében odavezet, hogy megalkották az önkényesen felvett elvek „logikáját", ahol az igazság, vagy az igazságlogika tulajdonképpen helyettesíthető az isten vagy az idea-logika szavakkal. Ilyen alapról csak vesztes félként lehet kikerülni a marxista dialektika elleni harcból. Az objektívnek kinevezett idea fennállásával szemben ott áll a valóság gazdagságát egyre inkább megismerő tudományos ismeretek rendszerén keresztül egyre inkább feltáruló objektív-igazság. A szaktudományok által feltárt igazságok rendszere visszatükrözi a valóság konkrét sokféleségét. A marxista dialektikus logikában pedig megfogalmazódnak — a konkrét tudományok és a materialista dialektikus módszer alapján — az olyan általános törvényszerűségek, mint pl. az ellentmondás törvénye: az objektív igazság megismerésének eszköze is, feltétele is, lényege is. Szemben a tiszta logikai követelménnyel, ahol — ha a misztifikációtól eltekintenénk — csak formai jegyekkel ellátott igazság vizsgálatáról lehet szó, a marxista dialektikus logika a valósághoz való hűség követelményéből indul ki. Ez teszi lehetővé, hogy a logika ezen alapvető kérdésére, az igazság miben-

[31] Pauler Ákos: id. mű, 17. o.
[32] Uo.

létére tudományos választ képes adni. (Ebben a vonatkozásban mondható el az is, hogy a dialektikus logika alapján dönthető el a materiális és a formális igazság vitája, és teremthető meg ezek dialektikus egysége és az igazság tudományos elmélete.) *A valósághoz való viszony követelménye a tiszta logikából általában hiányzik*, és az igazság fennállásáról vallott nézetekből különösen. Ezért marad üres és ellentmondásos (önellentmondó) az érvényességében fennálló formális igazság objektív természetéről szóló tanítás is.

4. Igazság és valóság

Az igazság érvényességében való fennállása, amely az önmagábanvettséget óhajtja logikailag igazolni, nem teszi megválaszolttá azt a kérdést, hogy az an sich értelemben vett igazság az anyagi világgal szemben hogyan viselkedik. Ezért az igazság fennállásmódjának kifejtése után az igazság-valóság viszonyra vonatkozó tiszta logikai álláspont kifejtése következik.

E sorrend nem véletlen, és nemcsak metodológiai meggondolás eredménye. E sorrend, a fennállás előtérbe kerülése, már önmagában eldönti a tiszta logikai igazság valósághoz való viszonyát. Kifejeződik benne ama idealista koncepció, hogy az igazság *előbb* fennáll, azután vonatkoztatható pl. a valóságra. *Az igazság a priori érvényes* és csak mint önmagában való érvényességnek lehet viszonya, kapcsolata a valósággal. Ebből viszont az következik, hogy a kapcsolatot nem a valóság, hanem az an sich lényegű igazság természete határozza meg.

Ezért a tiszta logika valósághoz való viszonyát az igazság primátusának hangsúlyozása, ebből következően pedig a valósággal való szükségszerű megfelelés gondolatának elvetése jellemzi általában.

Vizsgáljuk meg a problémát konkrétabban és részletesebben.

Induljunk ki Pauler álláspontjából: „. . . ki kell emelnünk — mondja Pauler — ama fontos, már Bolzano által hangsúlyozott körülményt, hogy *az igazság nemcsak létező, de nem-létező tárgyakra is vonatkozhat.* Azaz: „az igazság lehető tárgyainak köre nagyobb, mint a létező dolgok köre" — és ezen állítást példával alá is támasztja: — „Ezen igazság például: ‚Platón eszményi állama magasztosabb, mint Morusé', a *nemlétező* tárgyakról, ti. merőben eszményekről állít valamit."[33]

E tétel igazát Pauler nagyon egyszerűen óhajtja igazolni. Egyetlen ellenvetést vél csak lehetségesnek, azt, hogy esetleg mondhatná valaki, hogy az állameszmények is léteznek, ti. létező gondolatai azon embereknek, akik róluk valamit állítanak. Ezt az álláspontot félreértésnek tekinti Pauler. Azt mondja: „Ha állameszményekről van szó, ez nem a reájuk vonatkozó emberi gondolatokra, de a gondolatok *tárgyára :* magukra az állameszményekre vonatkozik, melyeket az emberi gondolat csak *jelent*, de nem azonos velök . . . A gondolat mindig különbözik tárgyától még akkor is, ha e tárgy valami nemlétező vagy képtelen dolog is."[34]

A gondolat különbözősége a tárgytól, helyes megállapítás. Következik-e azonban ennek helyességéből, hogy az *igazság* nemcsak létező, hanem nemlétező tárgyakra is vonatkozik?

[33] Uo. 14. o.
[34] Uo.

Mi a nem-létező tárgy ebben az esetben? Egy állameszmény. Ez nem emberi gondolat, hanem az emberi gondolat tárgya éppúgy, mondja Pauler, mint egy reálisan létező tárgy, pl. egy autó.

A koncepció tehát így jellemezhető: vannak tények, dolgok, eszmék, matematikai relációk, és ezek egyaránt az igazság tárgyai; ebből következik, hogy az igazság köre szélesebb, mint a dolgok köre. Szükségszerűen fel sem vetődik úgy a kapcsolat, hogy az eszmék már a dolgokról, dologi viszonyokról szóló igazságokat vagy hamisságokat fejeznek ki.

Ez a tétel — az igazság köre szélesebb, mint a valóságé — másképpen azt akarja jelenteni, hogy a nagy átfogó, teljes igazságrendszernek vagy eszmerendszernek a valóság része, részterülete. Azt jelenti ez a tétel, hogy az eszmék rendjét, az eszmék kapcsolatát kell hogy kövesse a valóság, ha igaz akar lenni.

Amikor a tiszta logikus szemében az állameszményre vonatkozó állítás éppúgy tárgya a gondolkodásnak, mint bármely más tárgy, formális logikai szempontból még nem követ el hibát.

A formális logikának valóban nem fontos, hogy egy ítélet valóságos viszonyt vagy elképzelt kapcsolatot fejez-e ki. A formális logika absztrakciós fokán azonban — ahol egyaránt ítélet „a fa élőlény" és „a 2-es szám törzsszám" — eldönthetetlen, hogy *miért igaz* valamely állítás és *miért hamis*, ugyanakkor hallgatólagosan elismeri az igazság valóságra vonatkoztatásának szükségességét.[35]

Végeredményben tehát ama gondolat helyességéből, hogy a gondolat különbözik tárgyától, Pauler jogtalanul következtet arra, hogy az igazság köre szélesebb, mint a valóság köre.

Amit ő *a valóság mellett* a gondolat tárgyának nevez, *az a valóságra vonatkozó gondolat*, amelynek viszonylagos önállósága kétségtelen és amely szintén lehet a gondolat tárgya. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az igazság köre szélesebb, mert a dolgok mellett eszmék is vannak, hanem pusztán azt jelenti, hogy az ember nemcsak dolgokról, hanem gondolatokról is alkothat ítéletet, igazat vagy hamisat. A gondolatokról alkotott gondolat igazsága vagy hamissága közvetve a valóságra vonatkoztatva dönthető el, éppúgy, mint a közvetlenül dolgokról szóló gondolat igazsága, tehát valóságos tárgy és gondolat mint igazságterületek között nincs mellérendelt viszony.

Paulernek és a platónista alapvetésű tiszta logikusoknak szükségük van az igazság körének fent értelmezett kiterjesztésére. Az igazság körének kiszélesítéséből ugyanis két tétel adódik számukra.

Az egyik: Az igazságok párhuzamosak a létező dolgokkal.

A másik: Az igazság a létezők ideálját képviseli.

Íme a párhuzamosságra vonatkozó tiszta logikai koncepció kifejtése Paulernél:

„A párhuzamosság viszonya létező és igazság között *nem ontológiai* viszonyt jelent, vagyis nem két létezőnek, azaz hatástkifejtő mozzanatnak a relációját képviseli. Az igazság, mely valamely létezőre vonatkozik, *nem oka* az illető létezőnek, de viszont a létező sem oka, azaz létrehozója a reávonatkozó igazságnak. Ha Szokratész sétál, akkor e történésnek létrehozó oka nem azon

[35] Az arisztotelészi logika ún. klasszikus igazságmeghatározása világosan megmondja: „. . . igazat mond, aki azt állítja, hogy a különlevő külön van, és az együttlevő együtt van, s tévedésben van, aki ellenkezőt állít, mint ahogy a dolgok vannak. Arisztotelész, Metafizika. Bp. 1957. 207. o.

igazság, *hogy* ‚Szokratész sétál'. De viszont azt sem lehet mondani, hogy az igazság ‚Szokratész sétál' azért igaz, *mert* Szokratész valóban sétál . . . e tétel ‚Szokratész sétál' nem azért igaz, *mert* Szokratész a valóságban sétál, de mert e tétel egyik konklúziója ama nagy szillogizmusnak, melyet a Szokratész életére vonatkozó igazságok alkotnak."[36]

A fentebb ismertetett példából azután levonja a következtetést: „A létező világ változásait meghatározó *okok* kapcsolatának megfelel a párhuzamos igazságok világában a *rációk* (logikai alapok) szerinti kapcsolat . . . Mindezt úgy is kifejezhetjük, hogy a létező világ *visszatükrözi* az igazságok örök világát: platóni kifejezéssel élve: *részesedik* az igazságok világában . . . Hiszen még azok az igazságok is, amelyek mulandó, időbeli eseményekre vonatkoznak, mint igazságok az összes igazságok örök rendszerének tagjai s konklúziói ama nagy szillogizmusnak, melyet az összes igazságok alkotnak. Platónnak tehát igaza volt: *a változó létező világ fölött áll az örök igazságok, vagyis az ideák mozdulatlan örök világa.*"[37]

Az igazság és a létező párhuzamosságáról szóló e tiszta logikai koncepció tehát nem más, mint a nyílt és, valljuk be, meglehetősen primitív formában jelentkező platónizmus.

Az igazság-valóság viszony párhuzamosságban való felfogásából adódik, hogy mindent, ami változó, a valóság szférájába utaljanak és a változatlannak, öröknek tételezett igazságot a logika szférájában vizsgálják. Ez az elválasztás módot ad arra, hogy a dialektikus logika kérdéseit mint nem a logikába tartozókat meg lehessen kerülni. Nem nehéz felfedezni, hogy a platónizmus alapgondolatának módszertani elvvé tétele és következetes érvényesítése akar az a „pozitív" Hegel-kritika lenni, amely elsősorban Lotze célja. Így Pauler minden ellenvetést, amely a megismerés vagy a gondolkodás fejlődésére, mozgására, ellentmondásos jellegére vonatkozik — származzék az Hérakleitosztól, Hegeltől vagy Marxtól —, azzal utasít vissza, hogy ezek a valóság kategóriái, tulajdonságai és semmi közük az igazságszférához, következésképpen semmi közük a logikához.

Az igazság—valóság viszony nyiltan platónista megválaszolása mellett jelentőségében és hatásában sokkal figyelemre méltóbb a husserli felfogás.

Husserlnél van egyrészről a reális birodalma, ehhez tartozik minden pszichikus folyamat is; ezzel szemben áll az iideális birodalma, amelyet „a puszta jelentések birodalmának kell megjelöln". E két szféra kétféle törvényszerűségeknek van alávetve, egyrészről a reális törvényeknek (Realgesetz), másrészről az eszmei törvényeknek (Idealgesetz).

Amikor Husserl az empirista szenzualistákkal szemben helyesen hangsúlyozza, hogy a fogalom eszmei természetű és különbség van egy érzékileg tapasztalható geometriai alakzat és a fogalom között, ugyanakkor a fogalmat kizárólag *eszmei dologgá*, egyedül az intellektuális szemlélet tárgyává teszi. A tárgy gondolkodásunk számára mindig úgy van megadva, mint olyan tárgy, amelyre tudatunk irányul. „A tárgy tudott tárgy".

Husserl kibogozhatatlan ellentmondásokba kerül önmagával akkor, amikor a tiszta logikában az objektív idealizmus alapján választja szét a konkrét valóságot és az igazságot (az a priori eszmék világát), majd pedig fenomenológiai módszerének bevezetésével ezen elkülönítést a szubjektív

[36] Pauler Ákos: id. mű, 17—18. o.
[37] Uo. 18. o.

idealizmus felé haladva feloldja.[38] Husserl az „intencionális aktusok" bevezetésével akarja az igazság és a valóság viszonyának problémáját áthidalni. Azt mondja: „Ne ezeket (a tárgyakat) tételezzük, mint valóságot, ... hanem azokat az aktusokat, amelyek eddig nem voltak tárgyiasultak, ezek legyenek a felfogás és az elméleti tételezés objektumai; Új gondolkodási és szemléleti módon kell ezeket (az aktusokat) szemlélni ... az empirikus gondolkodás tárgyaivá kell őket tennünk."[39]

A tárgyiasítás, mint módszertani elv így fogalmazódik meg a „Formális és transcendentális logiká"-ban: „Végül a *tárgyak minden formája, a valami minden változata* mégis általában *magában a formális apofantikában* lép fel, ahogyan a lényegi adottságok (sajátosságok és relatív meghatározottságok), tárgytartalmak, kapcsolatok, vonatkozások, egészek és részek, tömegek, mennyiségek és a tárgyiság bármely más modusa in concreto és eredetileg explicit módon, számunkra mint igazán létezők vagy lehetséges módon létezők, csak mint ítéletekben fellépők léteznek."[40]

Az általunk felvetett konkrét kérdésben, az igazság-valóság viszonyban Husserl szubjektív „én"-jének (abszolútnak kinevezve) bevezetése sem jelentett a kérdés megoldásához való közeledést. Bonyolultabb levezetések és fogalmi apparátus segítségével a valóság nem az ideából részesedik, hanem formalizálódik a formális ontológia tárgykörében, és végül alárendelődik az abszolút Ego-nak. A platónikus kiindulópont, amely biztosítja a logika idealista megalapozását, „tovább fejlődik", és látszólag feloldja vagy megoldja a tiszta logika megoldhatatlan problémáját, a valóság és az igazság viszonyának párhuzamos voltát.

A megoldás látszólagossága abból adódik, hogy az aktusok tárgyiasítása — párhuzamosan a valóság zárójelbe tevésével — egy szintre, a husserli „tudott tárgy" szintjére hoz mindent, ami a logikának tárgya lehet. Vagyis, az objektív lét fogalmát éppúgy odaítéli a valóságnak, mint bármely észkonstrukciónak.[41]

Ezzel megmarad a legmélyebb közösségben a platónizmussal, azzal a különbséggel, hogy az abszolút létező idea helyébe a jelentés és a fenomenológiailag *adott* kerül, másrészről viszont a legmélyebb közösségbe kerül a pszichologizmussal, amely ellen fellépett.[42]

[38] Az objektív idealizmus igazság-valóság viszonyának szubjektivizálása Husserlnél: „Tehát először is mint Ego abszolút magamban és magamért létező vagyok ... Az abszolút létező egy intencionális élet formájában létező, aminek különben mindig tudatában is lehet, tehát egyszersmind saját magának is tudata." Husserl: (Formale und transzendentale Logik. 241. o.)

[39] Husserl: Logische Untersuchungen. II. köt. 9. o.

[40] Husserl: Formale und transzendentale Logik. 69. o.

[41] Husserl számára, alapjában véve, minden gondolat egy adottság, nevezetesen az ideális tárgyak adottsága, a számok, fogalmak, ítéletek stb. adottsága (ideális tárgy pl. a 2-es szám).

[42] A „jelentés" problémája külön tanulmányt igényelne. Elemezni kellene a jelentés, tehát az értelmi tartalom absztrakt megragadásának lehetőségeit, a szemantika törekvéseit a jelentés elemzésében és Husserl erre vonatkozóan elért figyelemre méltó gondolatait.

Ebben a vonatkozásban azonban a jelentésnek tárgyat konstituáló funkciójáról kell beszélnünk. A jelentés az az érvényes tiszta logikai mozzanat, amely számunkra az érzékleteket „objektumokká" alakítja át. Ez az a teljes misztifikáció, melyről Palágyi joggal jegyzi meg, hogy „Husserl harcát a pszichologizmus ellen nem kell komolyan venni". (Der Streit der Psychologisten und Formalisten ... 47. o.).

A logikai megismerés elé a tiszta logikus platonisták az igazság-valóság viszonyban csak korlátokat állítottak. E pauleri kijelentés, hogy „a valóság mindig töredékes és fogyatékos a neki megfelelő ideával szemben",[43] mutatja, hogy itt a logikai kutatás nem előre, hanem visszafelé haladt.

A husserli koncepció esetében is csak arról van szó, hogy a fenomenológia eszközeivel látszólag eltünteti a valóság és az eszmei közötti különbséget azáltal, hogy a valóságot éppoly intencionális tárgynak tételezi, mint pl. egy matematikai relációt. De ez is *önkény*, csak kifinomultabb és kevésbé átlátszóbb önkény! A husserli konstrukció nem merevíti még jobban a valóság és az igazság viszonyát, hanem elködösíti, lényegében tagadja a kérdésfeltevés jogosultságát. Ennek következtében pedig végeredménye, végső soron, megegyezik a paulerivel.

A logikai konstrukció, a modern tiszta logikai struktúra mentes a hagyományos logikától, mert azt elvetette, mentes a valóságra való vonatkoztathatóságtól, mert azt tulajdonképpen nem veszi figyelembe. A husserli logikának a valósággal és a valóságos gondolkodás törvényszerűségével való egyezése tehát éppúgy a véletlen műve, ha ez egyáltalán lehetséges, mint a pauleriénak. Következésképpen ez a logika sem alkalmas arra, hogy az igazságprobléma tartalmi kérdéseit logikai síkon megvizsgálhassa.

Az igazság körének a létező világon túli kiszélesítéséből levezetett első tétel : a valóság és az igazság párhuzamosságáról, tarthatatlannak bizonyult.

Vizsgáljuk meg a másik tételt, amelyet Pauler, megint csak Lotze nyomán, így fogalmazott meg: „. . . a létező világra vonatkozó igazság a létezőnek *ideálját*, tökéletes mivoltát adja vissza".[44]

Ebben a gondolatban egy helyes reális mag volna, ha Pauler nem vetné rögtön egybe ezt az ideatannal. Mivel azonban mindenütt, mindenben ezt keresi, így folytatódik a gondolat: „A szívverés törvénye tehát valósággal nem avval ismertetett meg, ami *van*, hanem aminek *lennie* kellene, azaz: a szívverésre vonatkozólag megállapított törvényszerűség a szívverés *eszményét* ismertette meg velünk. Íme, kezdjük Platónt érteni: az, ami mint örökkévaló mozzanat tükröződik vissza a valóságban, az egy *tökéletesebb tartalmat tár elénk*, mint aminőt a konkrét valóságban találunk, melyet a valóság iparkodik utolérni és megvalósítani, de amelyet teljesen sohasem adhat vissza. *Az igazságok világa tehát a létező világhoz viszonyítva annak eszményét adja vissza.*"[45]

E jelentés dolgokat konstituáló szerepéről és a szubjektivizmus irányába való fejlődéséről érdemes részletesen idézni Rubinstein fejtegetését: „Ugyanazt a tételt — ‚a jelentések konstituálják a dolgot' —, melyet Husserl a tudat fenomenológiája síkján vetett fel, s a ‚meaning theory' képviselői az észleléstanban fejtettek ki, felkapja a behaviorizmussal szövetkezett mai amerikai szemantika is (Dewey, Mead, Morris stb.). A dolog — mondja Mead — nem más, mint a dolog jelentése a viselkedés számára: a dologra adott reakció határozza meg a dolog jelentését. A jelentések egyrészt a dolgokat konstituálják, másrészt a tudatot és a dolgok észlelését is konstituálják. Az állítólag ‚semleges' tapasztalatból merített jelentések révén — s a tapasztalatban a jelentések nem tagoltak — választódnak ki mind a dolgok, mind pedig a tudat, az észlelés stb. . ."

A jelentés fejlődése Husserltől a puszta jelig (Morrisnál): A jelentés először megszünteti, behelyettesíti a tárgyat, majd a tudatot, végül alárendelődik a viselkedésnek és megfosztódik önmagától is. (Rubinstein: id. mű, 100. o.)

[43] Pauler Ákos: Metafizika. 12. o.

[44] Pauler Ákos: Logika. 19. o.

[45] Uo.

Kezdjük a helyes, reális maggal, és rögtön látni fogjuk, hogy Pauler milyen torz eredményhez jutott.

Az igazság átalános jellegéből következik, hogy egy törvény megfogalmazása a sok egyes és különös egyed lényeges tulajdonságait emelte ki. Mármost a törvény konkrét megjelenési formájánál valóban kiderül, hogy ez sohasem pontosan olyan, ahogyan a törvény fogalmilag megragadta. A klasszikus kapitalizmus meghatározásának egyetlen konkrét kapitalizmus sem fog pontosan megfelelni. Mi következik azonban ebből? Minden konkrét kapitalizmus (francia, angol stb.) valóban tartalmazza azokat a lényeges vonásokat, amelyeket a törvény megjelöl, de vannak olyan különös, sajátos jegyei is, amelyek a másiknak nem jegyei. Ezeket más, konkrétebb, különös igazságok tárják fel, és adott vonatkozásban bővítik, gazdagítják az általános meghatározást. Semmiképpen sem következik ebből a nem egészen pontos megegyezésből az, hogy az egyes konkrét kapitalizmusok most arra törekednek (!) hogy megfeleljenek meghatározásuknak. Ez a képtelenség csak a platonikusok fantáziájában létezik, abból adódik, hogy teljesen félreértették az egyes, különös és általános viszonyát. Teljes félreértés és félremagyarázás, hogy a törvény nem azzal ismertet meg bennünket, ami van, hanem azzal, aminek lennie kell. A törvény a valóságot fejlődésében ragadja meg, „ahogyan volt, ahogyan van és ahogyan lesz", vagyis a valóságot a maga teljességében. Ez azonban nem a platonikus örökkévaló apriori igazság, hanem egy élő, eleven tudományos megismerés eredményeként létrejött igazságrendszer.

Végül is meg kell állapítanunk, hogy az igazság és a valóság viszonyára vonatkozó fentebb fejtegetett tiszta logikai megoldási kísérletek zsákutcába jutottak. A filozófiai alapok tekintetében a valóság és az igazság viszonyában objektív idealista, majd szubjektív idealista magyarázatot adtak. A logikai struktúra kialakítása szempontjából pedig önkényt eredményeztek. Sem egyik, sem másik vonatkozásban nem gazdagították, fejlesztették tovább a logikai irodalmat, hanem elismételték a számtalan szerző által interpretált platóni ideatant. Ebből nem is születhetett semmilyen vonatkozásban új mozzanat vagy megoldási kísérlet az igazság és a valóság viszonyára vonatkozóan. Csak tévedések sorozata jöhetett létre. Az ideában való részesedés hamis képzetén alapul az az állítás, hogy az igazság köre szélesebb, mint a valóság köre. Ugyanezen feje-tetejére állított világkép eredményezte a második, alapjában hamis állítást, hogy az igazság és a valóság viszonya a párhuzamosság. A platóni eszme maradéktalan elismerése sugallta a harmadik hamisítást, mely szerint a dolgok ideálja az igazság. Mindezen hamis állítások szükségszerűen következtek az igazságnak a platóni eszmével való azonosításából.

Az igazság és a valóság viszonyának eldöntése a tiszta logika számára megoldhatatlan. Sem a párhuzam, sem pedig a szubjektumban való husserli feloldás nem járható út, ahogy ezt bizonyítani igyekeztünk. Sem egyik, sem másik esetben *nem lehetett eldönteni, hogy mikor igaz egy gondolat vagy eszme.* Az igazságot a valóságból kell logikailag levezetni. Történeti fejlődés eredménye az, hogy az igazság mennyiben, hogyan, milyen fokon tudja a valóságot visszatükrözni. A valóságból kiinduló logikai kutatás, a valóságból, az objektív dialektikából levezetett szubjektív dialektika, a materialista dialektikus logika adja meg a választ az igazság és a valóság viszonyának kérdésére. Ez a materialista dialektikus logika strukturálisan is megfelel az objektív valóság struktúrájának. A logikai struktúra a valóságnak megfelelő, azt visszatükröző struktúra lesz, minden más kiindulópont, út, zsákutca, logikai önkényt teremt.

A megismerés természetének vizsgálata nélkül, *a visszatükrözés elmélete nélkül tisztázhatatlan a valóság és az igazság viszonya.* A tiszta logikai állásfoglalás pedig ezekben a kérdésekben is megmarad az önmagábanvettség elve mellett, így tehát az igazság és a valóság viszonyának vizsgálatát elszakította a megismeréstől. Ez nemcsak az igazság—valóság viszonyának kérdésében eredményezte a hamis konklúziót, hanem szükségszerűen meghatározza az igazság és a megismerés viszonyában elfoglalt álláspontot is.

5. Az igazság és a megismerés

Az igazság természetének értelmezése lényegében meghatározza az igazság megismerhetőségének kérdésére adott választ is. Korábbi fejtegetéseinkben tisztáztuk, *mi az,* amit tiszta logikai értelemben meg kell ismernünk. Most azt a problémát kell taglalnunk, hogy a tiszta logika *milyen módon* akarja az an sich lényegek megismerését elérni, biztosítani.

Látni fogjuk, hogy logikai apriorizmus keretei között szükségszerű kölcsönhatásnak és egyben megfelelésnek kell fellépnie az igazság és a megismerés viszonyában. A tiszta logika számára elkerülhetetlen, hogy sajátos álláspontot ne foglaljon el a megismerés értelmezésének kérdésében. A tiszta logika számára elfogadhatatlanok mindazok a tudományos megismerési módok, megismerési folyamatok, amelyeket akár a formális, akár a dialektikus logika feltárt. Rákényszerül arra, hogy olyan megismerési módszert dolgozzon ki. amely képes lesz az igazságot mint an sich lényeget feltárni. Erre pedig a valóság előtti őskép tételezése kényszeríti. Márpedig ezt az ősképet sem a valóságból, sem a gondolkodásból nem lehet levezetni. Ugyanis sem a valóság, sem a gondolkodás nem igényel egy a priori létező eszmét. Az ideát sem a valóság, sem a gondolkodás oldaláról nem lehet megközelíteni, mert „túl van" ezeken. Ezért a tiszta logikusok arra kényszerülnek, hogy ezen végső elvek megismerésére olyan megismerési módot dolgozzanak ki, amely lényegesen különbözik az empírikus és a fogalmi megismerési módoktól, vagyis a nemtapasztalati és nem-fogalmi megismerés valamilyen válfaját kell kidolgozniok.

Amikor Bolzano az igazság magábanvalóságát úgy biztosítja, hogy a megismeréstől függetleníti, mélységes ellentmondásba kerül önmagával. Mélységes ellentmondásba kerül azzal a törekvésével, hogy az alapok tanában (Fundamentallehre) bizonyítsa, hogy léteznek objektív igazságok, és mi képesek vagyunk megismerni őket. A megismert igazság és a „Wahrheit an sich" éles elkülönítése alapozza meg a megismerés nem-logikai természetét.

Idézzük Bolzanot:

„1. . . . egy *Wahrheit an sich* fogalmát jól meg kell különböztetni egy *megismert igazság* fogalmától . . . A megismert igazság vagy megismerés egy ítélet, amely igaz.

2. Továbbá az igazság fogalmát meg kell különböztetni a bizonyosságétól. A Wahrheit an sich adottság, amely a tételeket illeti meg . . . Ezzel ellentétben a bizonyosság olyan adottság, amely az ítéletekre vonatkozik . . . "[46]

Az an sich jellegű és a megismert igazság elválasztása Lotzenál — mint az érvényességproblémánál is — konzekvens platonikus irányba folytatódik. Az igazságnak evidensnek és általános érvényűnek kell lennie.[47] Általánossága

[46] Bolzano: Id. mű 115—116. o.
[47] Lotze: Logika. 591. o.

és szükségszerűsége viszont csak az a priori ismeretnek van.[48] Ilyen általános érvényűségük a logikai törvényeknek van, ezeket empirikusan igazolni nem lehet. Az empirikus tudományok, pl. a pszichológia, csak a gondolatban megjelenő a priori igazságról adhatnak számot.[49] Ezzel szemben mondja Lotze: „Fel kell tennünk, hogy a filozófiában nem a döntések törvényei keletkeznek először, hanem eleve jelen van az egész szellem, amely csak emlékezik igazságára, és előbb bírja és gyakorolja, mintsem tudományosan felismerné őket."[50]

Hogyan jelentkezik a megismerés és az igazság viszonya Paulernél?

A megismerést Pauler az élménnyel helyettesíti: „A logika tehát tételeinek kifejtésében úgy jár el, hogy valamely gondolati élményből, melynek helyességét belátjuk, *visszakövetkeztet* azon szabályokra, illetőleg elvekre, melyek érvényét már feltettük akkor, midőn gondolatunkat helyesnek, igaznak ismertük fel . . . A logikai kutatás kiindulópontja tehát a helyesnek felismert gondolat élménye."[51]

A megismerés, Pauler szerint, leginkább a szeretethez hasonlít, ahogy a szeretet, úgy a megismerés is vágyódik tárgya után. A szeretet — mint ahogy Platónnál a legfőbb jó — nála is a megismerés végső mozgatója. „Ha az ember megismerési törekvését . . . a vágy és a szeretet szempontjából tekintjük, úgy fény derül arra is, hogy voltaképpen milyen természetűnek kívánja megismerésünk azt a végső tárgyat, amelynek megismerésével és szeretetével tudásvágya éppúgy nyugovóra jutna, mint örök sóvárgása az után, ami szeretetre leginkább méltó . . . Az emberiség vallási hitében régóta kifejezést adott ama meggyőződésének, hogy az ismeret vágya és a szeretet túlvezet a véges világon s csak azon kívül hisz és remél kielégedést. Ennyiben nemcsak a megismerés *alapja*, de *betetőzése* is a vallási hit régióiban vész el."[52]

Pauler megismerésről vallott nézetei teljesen összhangban vannak filozófiai hitvallásával, amely a katolikus platónizmusban fogalmazható meg. A fenti idézet mutatja, hogy a megismerés tárgya isten, továbbá, hogy az ismeretvágy, legmélyebb tartalmában, a vallási hittel rokon. *A megismerés problémája eszerint tehát nem tudományos probléma, nem racionális probléma, hanem vallási, lelki élményre épülő misztikus hit.*

Szeretnénk a tendenciózusságnak még a látszatát is elkerülni, és más szempontokat is keresünk a pauleri szövegekben (nemcsak a szeretet és a vágy szempontját), hogy a megismerés mibenlétéről teljesebb képet kapjunk. Íme egy általánosabb érvényű megfogalmazás: a megismerés egymagában álló (sui generis) mozzanat, mely másnemű élményre maradék nélkül nem vezethető vissza. . . Ennyiben a megismerés is, mint minden autonóm lelki élmény, lényegében csak annyiban ismeretes, amennyiben azt közvetlenül átéljük, de le kell mondanunk arról, hogy azt valami *másnemű* folyamatból megértsük."[53]

Korábbi fejtegetéseinkből láthatóvá vált, hogy a tiszta logikusoknak az igazság leírásához csak az igazság fogalomra *önmagában* volt szükségük. Ezt a metodológiát a megismerés leírásánál is alkalmazni akarják. Ahogy az igazság megragadásánál kizárták, hogy másnemű folyamatokból ezt megért-

[48] Uo. 538. o.
[49] Uo. 543—544. o.
[50] Uo. Bev. XXVIII. o. Idézi G. Misch.
[51] Pauler Ákos: Logika. 4. o.
[52] Uo. 220—221. o.
[53] Uo. 220. o.

hessük, úgy a megismerésnél is ki kell ezt zárni. A megismerés mibenlétét anélkül kell megragadni, hogy a gondolkodással, a tapasztalattal és általában az emberiség történelmi gyakorlatával egybevetnénk.

Közeljutottunk a tiszta logika megoldhatatlanabb problémájához. A racionalizmus hangsúlyozása, mely a tiszta logika kialakulásában döntő jelentőségű volt, a tételek szigorú racionális bizonyítása, a logika mint tudománytan-elképzelés és általában a tiszta logika szigorú szempontja a logika tisztaságáról, az igazság és megismerés problémájában önmaga ellen fordul.

A megismerés an sich értelmében való felfogása (sui generis mozzanatként való megfogalmazása) — a bolzanoi hiperracionalizmus vagy hiperlogicizmus talaján jött létre. De éppen a megismerés önmagábavettsége az a fordulópont, ahol a logicizmus önmaga ellentétébe, az alogicizmusba csap át, a racionalizmus pedig irracionalizmusba. Ez a koncepció ugyanis magától a ‚megismerés' tevékenységtől, a megismerési tevékenység logikumától (tartalmi és módszertani értelemben) tekint el, következésképpen nem marad más hátra, mint hogy az élmény, az intuíció mítoszához forduljon.

Ez a folyamat, a bolzanói racionalizmustól kiindulva, az irracionalizmus nyílt megjelenési formájába torkollik, és a husserli fenomenológiában teljesedik ki. Igaz, a fenomenológia már nem a tiszta logika tárgykörébe tartozik, annyiban azonban megmarad a kapcsolat, hogy az an sich lényegek, az a priori tételjelentések a husserli fenomenológiának is sajátjai, a fenomenológia a tiszta logikából nő ki.

Az igazság megismerhetőségének problémája Husserlnél is az élmény, az intuíciós belátás szférájába tevődik át. Azt mondja: „az ismeretelmélet... bár magában foglalja azt az általános kérdést, hogy a dologilag reális tárgyakról — melyek a megismerő élmények számára elvileg transzcendensek — lehetséges-e — és mennyiben — tudás vagy ésszerű sejtés...; de nem foglalja magában az empirikusan használt kérdést, hogy mi, emberek, a számunkra tényszerűen adott adatok alapján ilyen tudást valóban elérhetünk-e, sőt azt.... sem, hogy ezt a tudást realizálhatjuk-e."[54]

„A megismerő élmények elvileg transzcendensek" megfogalmazása tehát azt jelenti, hogy a megismerés problémája fenomenológiai problémává válik. Vagyis a módszeres, racionális megismerés helyét a fenomenológiai zárójelbevetések és lényeglátás foglalja el.

Az intuíció általában mint fenomenológiai módszer kiküszöböl minden más megismerési tevékenységet. „A pretendált adottságok igaz premisszáinak a tételeken kell alapulniok, ezek kielégítik azt a követelményt, hogy amit kimondanak, egy adekvát fenomenológiai igazolás, tehát teljesülés a szó legszigorúbb értelmében vett evidencia által; továbbá, hogy ezek a tételek mindenkor csak abban az értelemben, amelyben intuitíve meg lettek állapítva, vehetők igénybe."[55]

Husserl számára a megismerendő az, ami a tudatban *közvetlenül adott*. A fenomenológiai módszer feladata a közvetlenül adott megvilágítása.

„A tudat számára az adott teljesen azonos, akár létezik a tárgya, akár költött, akár teljesen lehetetlen. Jupitert nem képzelem másképp mint Bismarckot, a bábeli tornyot nem másképp, mint a kölni dómot..."[56] — mondja Husserl.

[54] Husserl: Logische Untersuchungen II. 20. o
[55] Uo. 22. o.
[56] Uo. 373. o.

Vagyis a megismerés, Husserl szerint semmit sem tud mondani arról, hogy hogyan jelennek meg a dolgok a valóságos világban, de arról sem, hogy ezeket az emberi tapasztalat, az emberi gondolkodás mennyiben ragadhatja meg. A tradicionális ismeretelméleti kérdésfeltevés a fenomenológia síkján már nem merül fel. Az adottságok intuitív szemléletében olvad fel objektív és szubjektív, módszer és elmélet.[57]

A tételek (igazságok, a priori elvek) intuitív megragadása lelki átélési képességet tételez fel. A tiszta logikai intuíció, misztikus voltánál fogva, lényegében irracionális és arisztokratikus.

A továbbiakban röviden vázoljuk, hogy a megismerésnek mint „sui generis" mozzanatnak milyen logikai leírása lehetséges.

A *redukció* az a logikai módszer, amely a tiszta logikai lényegekhez való eljutást biztosíthatja. „A redukció által jutunk nemcsak az etikai, de a logikai, esztétikai s az ontológiai ítélkezésben is megismerésünk végső kiindulópontjához. . . . *az induktív általánosítás a valóság síkjában mozog, a reduktív általánosítás pedig az igazságok rendszerének síkjában halad előre. . .* a redukció. . . az igazságok *időtlen* viszonylatai nyomán halad"[58] — mondja Pauler.

Pauler a redukció bevezetésével logikai terminológiát keresett az istenkereső intuíció jelölésére. A lényeg azonban nem változott. Nem változott, hiszen az „antitézis" a megismerést mint „sui generis mozzanatot" jelöli. Továbbá, a redukció alkalmasnak bizonyul arra, hogy a megismerés tényleges folyamata és eredménye helyett a megismerés kiindulópontját és célját, az abszolutumot kutassa.

Íme: „Az abszolutum a megismerésben tehát a következőképpen szerepel. Először mint a megismerés lehetővé tevője azáltal, hogy a megismerő szubjektumot olyanná teremti, hogy benne az abszolút mozzanatok mint a priori ismeretek öntudatlanul megvannak, amelyekre való ráébredés teszi az ismeret lényegét.[59]

Továbbá: „. . .az Abszolutum eszméje nemcsak mint a megismerés lefolyásának lehetővé tevője szerepel, hanem mint a megismerés által keresett, végső ismereti objektum is."[60]

A redukció a tartalmában nem jelent egyebet, mint azt az állítást, hogy az ősadottságot, az abszolutumot stb. fel tudjuk fedezni.

A redukció műszót Sigwart vezette be azzal az indokolással, hogy amint a matematika módszere a dedukció, a valóságtudományoké az indukció, a logikáé a redukció. Sigwart a logikában csupán a következtetés egy sajátos módját nevezi a redukciónak, akkor van rá szükség, amikor a zárótétel és az egyik premissza van adva, és keresendő a másik premissza.

Ezt a sigwarti visszakövetkeztetést formálja át először Husserl és őt utánozva, Pauler az érvényességi logika képére oly módon, hogy míg indukcióval valóságokat keresünk — mondja —, a redukció segítségével érvényes-

[57] Husserl intuicionizmusba torkolló, tehát inkonzekvens tiszta logikájáról a legkülönbözőbb irányzatokhoz tartozó polgári filozófusok — M. Palágyi, T. Andorno stb. — mondanak éles kritikát. J. Kraft pl. kimutatja, hogy a tiszta tudat eidetikus leírásának kísérletétől hogyan kerül Husserl, „a tiszta logika bajnoka" az intuíció következtében Nietzsche voluntarizmusa közelébe, továbbá hogyan vezet az intuíció egy autoritásos filozófia létrejöttéhez, amely végül is nem más mint hitdogma, tekintélyfilozófia. (J. Kraft: Von Husserl zu Heidegger. Frankfurt am Main, 1957. IV. fej. 2. 4. pont.)

[58] Pauler Ákos: Logika. 207. o.

[59] Pauler Ákos: Metafizika, 73. o.

[60] Uo. 74. o.

ségeket keresünk, redukcióval az igazságok időtlen viszonyait, tiszta logikai összefüggéseit kell kutatnunk. A legfőbb előnye a módszernek — emeli ki —, hogy egyetlen esetből, bármely tételből általánosíthat, kiolvashatja a neki megfelelő totalitást. E totalitás a legáltalánosabb formai előfeltevés.

Pauler azért tartja saját módszerének a redukciót, mert önálló módszerként még nem méltányolta senki. Ez igaz is, viszont az is igaz, hogy nem is fogadhatja el egyetlen logika sem, amely a tudományosságra igényt tart, hogy egyetlen tételből mint következményből olyan előzmény legyen kiolvasható, amely eleve meglevő a priori totalitás.

A redukció tiszta logikai értelmezése láthatóan csak bizonyos formai rokonságot őriz meg a formális logikai értelmezéssel. Idézzük tovább Paulert: „. . .a reduktív módszer menete: nem egyéb az, mint *a logikai relatívumról a megfelelő logikai abszolutumra való következtetés*. A következményben tehát nem oly értelemben van benn az előzmény, hogy ez utóbbi az előbbinek része, hanem benne van, ahogy a feltételezettben visszatükröződik a feltétel, ahogy a függőben az, amitől az illető dolog függ, röviden: ahogy a relatívum az abszolutumra utal."[61]

Törekvésünk az eddigi fejtegetésekben az volt, hogy a filozófiai alapok és a megismerési módszerek kiválasztását a tiszta logikában egymásból magyarázzuk. Igyekeztünk rámutatni arra, hogy az igazság örök, változatlan, a priori módon levő értelmezése szükségszerűen meghatározta a megismerés természetére vonatkozó nézeteket.

Amikor tehát meg kell mondanunk, hogy milyen viszony van a tiszta logikában igazság és megismerés között, akkor arra a megállapításra jutunk, hogy e kettő szoros kapcsolatban áll egymással. A kapcsolat lényege a következő: Az igazság nem érthető meg a megismerésből, a megismerés nem érthető meg az igazságból. Mindkét filozófiai kategória csak „an sich" értelemben veendő. Mindegyik egy autonóm „an sich", legfeljebb egymás mellett, de nem egymással kapcsolatban írható le. Az érvényességben fennálló igazság, az idea, élményeinkben, lelki életünkben jelenik meg, rádöbbenünk, ráébredünk abszolút létére; ezt nevezzük megismerésnek.

Amikor tehát elválaszthatatlan összefüggésről beszélünk az igazságlogikában, igazság és megismerés viszonyát illetően ez csak annyit jelent, hogy a tiszta logikai igazságfogalom úgy viszonylik a tudományok igazságfogalmához, ahogy a tiszta logikai megismerési módszer a tudományos megismeréshez. *A megfelelés viszonya áll fenn* a tiszta logikai értelemben vett igazság és megismerés között.

A tiszta logikai igazságot az átélés, megélés, meglátás formájában lehet felismerni — tanítja Pauler, vagyis megfelelés viszonya áll fenn nemcsak az igazság és a megismerés, hanem a megismerés módszere között is.

A tiszta logikai értelemben vett igazság, megismerés és megismerési módszer elválaszthatatlanságából véleményünk szerint két lényegbevágó következtetést kell levonnunk.

Először: Az igazság intuíciós megragadása lényegében az igazság megismerhetetlenségének állítását rejti magában. A tiszta logikai intuíció, végső soron, ismeretelméleti agnoszticizmust jelent. A fordított világ (a dolgok az eszme visszfénye) tételezése miatt le kell mondania a megismerendő abszolutum megismeréséről. Az intuíció nem valóságos megismerés, nem a dolgokra,

[61] Pauler Ákos: Logika, 211. o.

nem a valóságra irányul, következésképpen megfosztja az ismeretet objektív tartalmától. Önellentmondás van tehát a tiszta logika objektív, abszolút igazságra való igénye és ennek az intuícióval való megismerhetősége között. Vagy lemondunk az igazság objektív érvényéről, vagy lemondunk a teljesen szubjektív intuícióról.[62]

Másodszor: A redukció, mint az igazság megismerésének logikai módszere ugyancsak azt jelenti, hogy le kell mondani az igazság megismerhetőségéről. A redukció kizárja az ismeretek bővülését és előírja az egyetlen igazság, az isten, az eszme keresését. Redukcióval már tudott bizonyossághoz jutunk. Miért kell akkor egyáltalán megismerni, ha a megismerés végén olyan igazság van, amelyről már eleve teljes bizonyosságunk volt. A tiszta logika ismét logikai ellentmondásba kerül önmagával, mert olyan megismerési módszert javasol, amely lényegében a megismerés szükségtelenségét jelenti.

Összegezve: 1. A tiszta logikai értelemben vett igazság kizárja a racionális megismerés lehetőségét. 2. A tiszta logikai értelemben vett megismerés (az intuíció) kizárja a tiszta logikai igazság objektív érvényét. 3. A tiszta logikai redukció mindenfajta megismerés szükségességét kizárja.

Tehát: *A tiszta logikai értelemben vett igazság, megismerés és megismerési módszer olyan fogalmak, amelyek egymást semmisítik meg.* Ez azt is jelenti, hogy a módszerben sűrítődik az elmélet, az intuícióban nyílttá válik a tiszta logikában latensen bennelevő és csak fonákként jelentkező irracionalizmus.

Ezek után fel kell tennünk a kérdést: Hogyan merül fel a logika számára az igazság megismerhetősége? az igazság megismerhetőségének problémája mennyiben logikai kérdés?

Egyet világosan kell látnunk. Mint ahogy az igazság lényegét, az igazság és a valóság viszonyát nem lehetett formális logikai eszközökkel megragadni, az igazság megismerhetőségének problémája is túlmutat a formális logika keretein. Utaltunk arra, hogy amikor a tiszta logikusok a megismerés természetére vonatkozó nézeteiket kifejtették, szintén kiléptek a formális logika kereteiből, nézeteiket fenomenológiai (Husserl), etikai (Lotze) vagy ismeretelméleti kérdésfeltevések keretében fejtették ki.

Az igazság megismerhetőségének problémája nem formai, hanem tartalmi kérdés. Következésképpen nem a formális logika, hanem a tartalmi logika kereteibe tartozik.

Az igazság megismerhetőségére adott tudományos választ egy ilyen tartalmi logika csak akkor dolgozhatja ki következetesen, ha az igazság lényegét, a megismerés lényegét és ennek következtében az igazság és a megismerés viszonyát sikerül tisztáznia.

E feladatok megoldása a hegeli logikának egy vonatkozásban, a dialektikus módszer kidolgozása vonatkozásában sikerült. Hegel nagy tette annak felismerése volt, hogy az igazsághoz való eljutás nem más, mint az egész megismerés folyamatának a feltárása, ez pedig a dialektikus módszer. Ebben a vonatkozásban a dialektikus logika egybeesik az ismeretelmélettel. A dialektikus logika annak a fejlődésnek a leírása, ahogyan a nem-tudásból haladunk a tudás felé, az abszolút, objektív igazság felé.

[62] Itt az intuíciót a tiszta logikában és a fenomenológiában használt értelmében vesszük, nem abban az értelemben, amelyben elfogadható, tehát a tudományos és az élettapasztalatok felhalmozódása értelmében.

Hegel tévedése abban állott, hogy az igazság lényegét idealisztikus módon értelmezte, a megismerés céljának, értelmének az abszolút eszme megismerését látta. Hegel ennek ellenére, a megismerés menetét, folyamatát nyomon követve, mégis megalkotta, idealista módon ugyan, a dialektikát és a dialektikus logikát, bizonyos pontokon áttörve ebben saját idealista korlátait, amikor a megismerés folyamatát lényegében leírta. A végeredmény azonban az idealista Abszolútum maradt.

Nekünk azonban a dialektikus megismerésben a folyamaton kívül *a végeredményt az igazság és a valóság viszonyában kell kutatnunk.*

Az igazság megismerésének logikai leírása, véleményünk szerint, feltétlenül két dolgot jelent.

Egyfelől, részben a formális logika keretei között (ebbe beleértve a matematikai logikát is), a gondolkodás logikai eljárásait jelenti. Ezek az induktív, deduktív következtetések, az összehasonlítás, az analízis, a szintézis, az absztrakció, az osztályozás stb. E logikai módszerek, a logikus gondolkodás módszeres eljárásai, egy-egy vonatkozásban eszközei az igazság feltárásának. Már önmagukban is a logikus gondolkodásra vonatkozó igazságok, amennyiben a helyes, a tudományos gondolkodás eljárásait írják le.

Az igazság megragadásának logikai útja azonban nem merülhet ki a logikus gondolkodás ezen eljárásainak leírásában. A logikus gondolkodásnak, szemben a tiszta logikai követelménnyel — követnie kell a valóság mozgását, vissza kell tükröznie, fogalmilag ki kell fejeznie az objektív logikát. Hegel idevágó helyes megállapítását idézzük a „közönséges logikáról", ahol a gondolkodást formalisztikusan elválasztják az objektivitástól: „A gondolkodást itt pusztán szubjektív és formális tevékenységnek veszik, az objektívet pedig, a gondolkodással szemben, valami szilárdnak és magában fennállónak. Ez a dualizmus azonban nem az igaz, s gondolattalan eljárás csak úgy egyszerűen elfogadni a szubjektivitás és az objektivitás meghatározásait és nem kérdezni, honnan származnak . . . " Valójában azonban a szubjektivitás csak a létből való fejlődés egyik foka, ezért „a szubjektivitás mint dialektikus maga töri át korlátját és a következtetés által objektivitássá tárul."[63]

A hegeli fejtegetéshez idézzük Lenin reflexióját: „Nagyon mély és okos! A logika törvényei csak az objektívnek a tükröződései az ember szubjektív tudatában."[64]

Amíg tehát az objektív (amely Hegelnél fogalmi és eszmei, vagyis idealista módon értelmezett) a szubjektumban kifejeződik, ez az út a megismerés dialektikus útja. Ha az objektívet materialista módon értelmezzük, akkor idealista sallangok nélkül, idealista korlátok nélkül írhatjuk le az igazság megismerésének logikai útját. (Ennek a dolgozatnak nem lehet feladata, hogy a megismerés logikai folyamatait, magát a dialektikus megismerés útját kidolgozza. Ezt a materialista dialektikus logika kidolgozása során lehetséges és szükséges elvégezni. Mi csupán arra szorítkozhatunk, hogy a kérdés helyes felvetését és általános vonatkozásait a tiszta logikával szemben megkíséreljük vázolni.)

Miképpen válaszolhatunk hát a feltett kérdésre: Hogyan merül fel a logika számára az igazság megismerhetősége? Az igazság megismerhetősége mennyiben logikai kérdés?

[63] Hegel: Enciklopédia. I., 280—281. o.
[64] Lenin: Filozófiai füzetek. 159. o.

A két kérdés összefügg, sőt az elsőre adott válasz választ kell hogy jelentsen a második kérdésre is.

Az igazság megismerhetősége ismeretelméleti és logikai probléma. Ismeretelméleti annyiban, amennyiben tisztázni kell az igazság mibenlétét, az objektív és a szubjektív viszonyát,[65] a megismerés objektív és szubjektív jellegét, a megismerés felfogását általában. Ez azonban lehetetlen a logikai oldal nélkül. Hogyan jelentkezik az igazság megismerésében a logikai? *Amíg a logikus gondolkodás a valóság mozgását követi, amint halad a nemtudástól a tudáshoz, ebben a folyamatban megismeri az igazságot, vagyis a valóság hű képét, de egyben önmagát, önmaga igazságát is megismeri : azaz létrehozza a materialista dialektikus logikát.*

A materialista dialektikus logika az igazság megismerésének útját, folyamatát, módszerét írja le. Ennyiben és ezért logikai kérdés az igazság megismerése. A materialista dialektikus logika kidolgozása ebben az értelemben az igazság megismerési módjának a tudománya, amely egyben az objektív logikát leíró szubjektív logika is; ez biztosítja, hogy az igazság a valóság adekvát képe, tehát objektív, hogy az igazság megismerhető, hogy az igazság megismerése a dielektikus logika útján valósul meg.

Mivel pedig a tiszta logika az igazság olyan szerkezetét és rendszerét alkotja meg, amely sem tapasztalati, sem racionális megismeréssel el nem érhető; mivel a tiszta logikai igazságrendszer felállításában sem a valóságnak, sem az emberi gondolkodásnak nincsen szerepe, nem lehet semmiféle kapcsolata az emberi, társadalmi gyakorlattal, tehát a valóság törvényeit kutató tudományos gondolkodással és tudományokkal sem.

Következésképpen a tiszta logika igénye a tudományok megalapozására alaptalan igény, mert a tiszta logika — tartalmában és módszerében egyaránt kibékíthetetlen ellentétben áll minden tudományos tétellel és módszerrel.

Melyek tehát végül is azok a tényezők, amelyek a tiszta logikai igazságtan kudarcát eleve meghatározták? Miért nem sikerült a marxista logika „pozitív" kritikája, továbbá, miért nincs a tiszta logikai igazságtannak olyan mozzanata, amely a modern logikai kutatást továbbvinné?

A kudarcnak véleményünk szerint három oka van.

Az első ok azokban a társadalmi, történeti és ideológiai viszonyokban keresendő, amelyek közepette a „tiszta logika" megszületett. Marx szavait idézzük: „Ha az emberek és viszonyaik az egész ideológiában, mint valami camera obscurában, fejük tetejére állítva jelennek meg, ez a jelenség éppúgy történelmi életfolyamatukból ered, ahogyan a tárgyak tótágast állása a recehártyán közvetlen fizikai életfolyamatuk következménye."[67] A mi esetünkben

[65] Az objektív és a szubjektív mozzanat dialektikus egységéről írja helyesen A. Schaff „A marxista—leninista igazságelmélet néhány problémája" c. munkájában (Szikra, 1955.): „. . . a megismerés . . . terjedelme és mélysége, a valóság tükröződésének megbízhatósági foka mindig függ az emberiségnek az adott szakaszban elért fejlettségi fokától, azaz végső soron az anyagi termelés fejlettségi fokától, valamint a megismerő egyén személyes tapasztalatától és szellemi erejétől. Emberi megismeréssel van dolgunk, melynek formái és fejlődésének útjai függnek mind az ember biológiai tulajdonságaitól, mind pedig a társadalom anyagi életének fejlődésétől. Noha világosan látjuk, hogy a megismerés a valóság *szubjektív* tükrözése, nem kevésbé világosan látjuk azt is, hogy az objektív valóságnak a tükrözése, továbbá hogy e tükrözés és az *objektív* valóság között *objektíve* — függetlenül bárminő véleménytől és akarattól — *fennáll a megegyezés vagy a meg nem egyezés viszonya.* Éppen ebben rejlik az objektív és a szubjektív mozzanat dialektikus egysége a megismerésben." (37. o.)

[66] Marx—Engels: A német ideológia. Szikra, 1952. 9. o.

arról van szó, hogy a Hegel kritikába bujtatott logikai kritika — a materialista dialektika megsemmisítésére irányuló törekvés „pozitív" formája fontos mozzanat az imperialista ideológia apologetikájában. Természetesen, nem ilyen egyszerűen és nyilvánvalóan, hanem számtalan áttételen keresztül és bonyolult formában. Pauler Akosnál e konkrét cél még csak nem is burkolt formában jelentkezik, szemben Husserllel, akinél a fenomenológiai beállítottság csak a legabsztraktabb szférában való vizsgálódást teszi lehetővé, és ezért a konkrét cél nem oly nyilvánvaló. A lényeg mégis ugyanaz.

Ha tehát a társadalmi, történeti okok egy filozófiai doktrinát úgy determinálnak, hogy az imperialista burzsoázia apologetikájának szerepét kell betöltenie — ezen „elkötelezettség"-ben benne van, hogy a haladó, fejlődő tudományokkal és tudományos gondolkodással szemben vereséget kell szenvednie.

A tiszta logikai igazságtan zsákutcába jutásának megértéséhez azonban ezen alapvető társadalmi ok megállapítása nem elegendő. Nem ad ugyanis magyarázatot arra, hogy — a világnézeti beállítottság ellenére is — miért nem találjuk meg a tiszta logikában, a tiszta logika igazságtanában azokat a részértékeket, amelyeket, például, a neopozitivizmusban megtalálunk. Vagy másképpen azt is kérdezhetnénk: miért nem sikerült egy jobb, hathatósabb burzsoá apologetikát létrehoznia?

A kudarc további okait kell hát kutatnunk. A második fő ok véleményünk szerint a kiindulópont teljesen hamis volta. Az a priori an sich lényegű elvek, a platóni eszme alaptételként való elfogadása az a kulcspont, amely miatt a tiszta logika minden erőfeszítése kárbavész, mert az a priori eszme logikai igazolásának törekvése tudományosan elfogadhatatlan. Az ideatan alapjait ugyanis a tudományos felfedezések, tételek és az ezekre épülő tudományos igényű polgári filozófia is tarthatatlanná tették.

Ebből az alaptévedésből adódik a harmadik ok, amely a tiszta logika sorsát meghatározta: az „elméleti megalapozás"-hoz kiválasztott — helyesebb azt mondani, ezzel összhangban levő — módszer. Az összhang valóban tökéletes: a hamis elméleti állítások igazolása és a platonizmus felelevenítése maga után vonta a skolasztikus metodológia, a fogalomrealizmus előtérbe helyezését. A tiszta logikai kutatások kezdeténél volt egy posztulált kiindulópont, az an sich logikai lényegek tételezése, ugyanúgy áll a posztulált cél a végén, az érvényességében fennálló kereszténylatonista eszme. A dialektikus logikával való harcban felelevenedett a már klasszikus formájában is elavult metafizikus idealizmus — a huszadik században. E metafizikus dogmatika újjáéledésében látjuk a harmadik okát a tiszta logika eredménytelenségének.

Ezek miatt az okok miatt nem tudta a formális logikát meghaladni, nem tudta hathatós eszközökkel felvenni a harcot a pszichologista logika szubjektivizmusával szemben, nem tudta a „pozitív" Hegel-kritikát elvégezni. Következésképpen: nem tudott a XIX. és a XX. század korszerű és uralkodó idealista formális logikájává válni.

НЕКОТОРЫЕ ПРИНЦИПИАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПОНЯТИЯ ИСТИНЫ В ЧИСТОЙ ЛОГИКЕ

Анна М. Жигмонд

Основным вопросом направления чистой логики, основанного Больцано, является проблема сущности и существования истины.

Согласно Больцано, задача логики как теории науки состоит в логическом доказывании истины. В первой части статьи автор рассматривает вопрос о том, каким образом существуют положения сами по себе — в том числе и истины сами по себе. Действительность-сила — это конструкция понятий чистой логики, призванная объектизировать положения, истины и представления и различать их от процесса познания, от мышления и формы языкового выражения, от действительного существования и метафизических образований. Сфера действительности-силы, созданная представителями чистой логики, функционирует в качестве третьей сферы действительности. Больцано еще не в состоянии определить критерий истины по себе, вследствие чего у него правильные и ошибочные положения существуют на тождественных началах. Данная проблема была решена Лотце, поставившим чистую логику на такую последовательную платоническую основу: только истинные положения являются справедливыми, и они же тождественны платоническим идеям. Венгерский философ Акош Паулер примыкал к этому воззрению.

Нетрудно доказать, что положение чистой логики, согласно которому критерием истины является ее справедливость, содержит в себе тавтологию, неразрешимую на основе чистой логики.

Определение существования истины при помощи справедливости выражает стремление чистой логики гарантировать объективный характер истины. Это является положительной чертой по сравнению с субъективизмом и релятивизмом психологизма. Однако, положительное начало здесь ограничено, поскольку предпосылка, согласно которой платонская идея является логической истиной, в конечном счете, ведет к такому же субъективизму, как и психологистская логика.

В следующем разделе автор анализирует вопрос о том, как чистая логика оценивает отношение истины и действительности. Здесь устанавливается, что соотношение истины и действительности у представителей чистой логики характеризуется параллельностью, из чего делаются два вывода: с одной стороны, что истина относится не только к существующим, но и к несуществующим предметам, а, с другой стороны, что истина представляет идеал существующих предметов. После критической оценки этих взглядов автор переходит к рассмотрению вопроса «субъективного я» и его феноменологического решения философом Гуссерл, указывая на то, что Гуссерл, признав невозможность решения этого комплекса вопросов чистой логики, принужден искать выход в феноменологии.

Изучая взаимосвязь между истиной, взятой в смысле чистой логики, и познанием можно установить, что между ними существует отношение *соответствия*. Чтобы добраться до истины, взятой по себе, чистая логика принуждена была возобновить миф интуиции. Истина в понимании чистой логики исключает возможность рационального познания. Познание же в толковании чистой логики (т. е. интуиция) исключает объективную силу истины чистой логики. Редукция в чистой логике исключает необходимость всякого познания. Все это обозначает, и из решения вопроса об отношении истины и познания вытекает, что в чистой логике иррационализм, проявляющийся до сих пор только скрыто, теперь становится явным.

SOME FUNDAMENTAL QUESTIONS CONCERNING THE PURE LOGICAL CONCEPTION OF TRUTH

M. ANNA ZSIGMOND

The fundamental question of the trend of pure logic founded by Bolzano is the problem of the existence and validity of truth.

In Bolzano's opinion, the task of logic as epistemology, is to give a logical verification to truth. The first part of the article is devoted to the question, in what way the theses an sich and, among them, the truths an sich, exist. Validity is concept-construction of pure logic destined to objectivize the theses, truths and conceptions, and, at the same time, to differentiate them from the process of cognition, from cogitation and lingual expression, from real existence and from metaphysical formations. The sphere of validity

created by the pure logicians functions as the third sphere of reality. Bolzano cannot give any criterium of the truth an sich as yet, thus, for him, the false and the true theses exist in the same way. It is Lotze who solves the problem by placing pure logic on a consequent Platonic ground: only the true theses are valid, and these true theses are identical with the Platonic ideas. Ákos Pauler) supports this solution.

It can be proved that the pure logical thesis according to which validity is the criterium of truth, contains a tautology not to be solved on the ground of pure logic.

With the definition that the existence of truth is in its validity, pure logic wants to express its demand to secure the objective character of truth. This is a positive momentum as contrasted with the subjectivism and relativism of pgychologism. But this positive character has only a limited validity, since the interpretation of the Platonic idea as logical truth, leads, in the last analysis, to the same subjectivism, as psychologistic logic does.

The following part of the article deals with the answer of pure logic as to the relation of truth and reality. The author states that, with the pure logicians, the relation of truth and reality is characterized by parallelism, from which they draw two conclusions, namely that, on the one hand, truth bears relation not only to existing but also to non-existent things, and, on the other, that truth represents the ideal of the existing. After the criticism of these theses, the author of the article touches upon the problem of the phenomenological solution of Husserl's „subjective ego". It is pointed out that Husserl, realising the insolubility of the complex of questions of pure logic, is compelled to look for a way out in phenomenology.

On examining the relation of truth, taken in the pure logical sense, to cognition, it can be stated that they are connected by the relation of correspondence. In order to reach the truth taken in the an sich sense pure logic had to re-introduce the myth of intuition. Truth taken in the pure logical sense excludes the possibility of rational cognition. Cognition taken in pure logical sense (intuition) excludes the objective validity of pure logical truth. The pure logical reduction excludes the necessity of any kind of cognition. Thus the answers concerning the relation of truth and cognition involve that irrationalism which, up to the present, has appeared in pure logie only as anomaly, is getting explicit nowadays.

In connection with this question, the article tries to give an outline of the logical aspect of the cognizable character of truth. While logical cogitation follows the motion of reality, while it is moving from ignorance to knowledge, in this process it recognizes truth, i. e. the true image of reality, but, at the same time, it recognizes itself, its own truth, i.e. creates materialistic dialectical logic.

In conclusion the author of the article shows the reasons that bring pure logic as truth-logic to a failure and do not allow it to become the dominating idealistic logical trend of the 20-th century.